БР
2627
5

NATIONAL ARCHIVES LIBRARY
GOVERNMENT OF INDIA
NEW DELHI.

1082/9/9

Call No.

Accession No. 2627

GIPNLK—7/DAND—5-9-60—15,000

حاجي شاهنواز پيرزاده جا ڪتاب

نمبر	نالو ڪتاب جو	قيمت
١	لنڊن کان ڪراچي	٢-٠-٠
٢	مصر جي راڻي (با تصوير)	١-٠-٠
٣	عربستان جو پيغمبر	١-٠-٠
٤	عربن جو اوج	١-٠-٠
٥	فرعون جي ڌيءُ	٢-٠-٠
٦	انگلنڊ جي تواريخ (اوائلي احوال)	٠-٧-٠
٧	انگلنڊ جي تواريخ (ٽيوڊر زمانو)	٠-١٠-٠
٨	پاڪيزگي (افلاطون)	٠-٤-٠
٩	سچ جو صدقو (افلاطون)	٠-٥-٠
١٠	قاعدي جو قدر (افلاطون)	٠-٣-٠
١١	روح سدا حيات (افلاطون)	١-٠-٠
١٢	انصاف لاءِ عرض	٠-١-٠
١٣	فاروقي جو فرياد ۽ ڪورٽ جي فتوي (با تصوير)	١-٠-٠
١٤	بي آراميءَ جو بابو (با تصوير)	٠-٨-٠
١٥	هندو-مسلم اتحاد (نظم ۾)	٠-١-٠
١٦	پنجهتر ورهين جو پوڙهو (با تصوير)	٠-٨-٠
١٧	لڙائي جو لڙاٽ ۽ ڪانئرن جو ڪوڪاٽ	٠-٨-٠
١٨	سورهيه صوبيدار (با تصوير)	تيار ٿيڻ ۾
١٩	ميان سومري جي صاحبي (با تصوير)	تيار ٿيڻ ۾
٢٠	ڪمن تکو ۽ اکين جهڪو (نظم ۾)	تيار ٿيڻ ۾
٢١	پبلڪ پراسيڪيوٽر ڪين پبلڪ پرسيڪيوٽر	تيار ٿيڻ ۾
٢٢	شودڙي ڪپتئي جا نوان همدرد	تيار ٿيڻ ۾

هي ڪتاب محمد قاسم محمد هاشم مستوئي
"سنڌ مسلم" پرنٽنگ پريس نواب شاهه سنڌ ۾ ڇپيو
۽ حاجي شاهنواز حاجي جمال الدين پيرزادي
ڇپائي نواب شاهه سنڌ مان پڌرو ڪيو.

” فاروقي جو فرياد ۽ ڪورٽ جي فتويٰ “

مٿئين ڪتاب ۾ مسٽر عزيزالدين فاروقي، ڊپوٽي ايجوڪيشنل انسپيڪٽر، ملا سڪولس، حيدرآباد سنڌ، جي ” شود پائي ۽ ڪپت “ جو احوال ڏنل آهي. سرڪاري ڪورٽ جي فتويٰ سان ثابت ٿي چڪو آهي ته سنڌ جي تعليم کاتي ۾ واقعي هو اهڙو آفيسر آهي جو پنهنجي بيهودي هلت سان پنهنجن شاگردن جي ستيا ناس ڪندو رهيو آهي. هاڻي جيڪڏهين سنڌ اندر اسلامي سڪول شودڙن جا شڪارگاه بنايا ويا ته پوءِ ديس ڇو ڪين ديني ۽ دنيوي اونده ۾ وڪوڙجي ويندو؟ آهي ڪنهنکي ملڪ مٿان هن مصيبت لاهڻ جو خيال؟ وزير ٽيڻ کان اڳ خود سيد ميان غلام مرتضيٰ شاه پاڻ هڪ عريضي تي صحيح وجهي مسٽر فاروقي جي موقوفي لاءِ سرڪار کان طلب ڪئي هئي، پر هاڻي ته حق ۽ انصاف پکيڙڻ جون سندس اڳيون ڳالهيون فقط ڊگهين ڊاڙن سان مشابهت رکن ٿيون. وري شمس العلما ڊاڪٽر دائود پوٽه جي ذهنيت به عجيب آهي. هن تازو تاريخ ١٥ جولائي ١٩٤٠ جي مون سان قبول ڪيو ته خود ” غاليجي واري ڳالهه “ به مسٽر فاروقي بنسبت سچي آهي، ليڪن سموريون ڳالهيون مونکان اڳ تي گذريون آهن تنهنڪري آءٌ مسٽر فاروقي تي قدم ڪونه ٿو کڻان. هي آهن حال. تعليم کاتي جو وزير ۽ ڊائريڪٽر ٻئي مسٽر فاروقي جي ” شود پائي ۽ ڪپت “ جي ڳالهين کي سچو سمجهن ٿا ليڪن هن تي قدم کڻڻ جي همت ڪانه اٿن. هاڻي هنکي طبيعت جي ڪمزوري سڏجي يا نه؟

” پنجهتر ورهين جو پوڙهو جوان مئجسٽريٽ کي ٿو مار ڏئي! “

هڪڙو فرياد مسٽر عبدالمجيد خليفي، فرسٽ ڪلاس مئجسٽريٽ، داخل ڪيو. هي فرياد نواب شاه جي هاڪاري وڪيل، مسٽر هرداسمل، تيار ڪيو. هن فرياد جي فائدي ۾ نواب شاه جي نامور وڪيل، مسٽر هردارام، اکين ڏٺي شاهدي ڏني. هي ڪيس نواب شاه جي قابل سرڪاري وڪيل، مسٽر ڏيئلمل، هلايو. ليڪن ڪيس ڪوڙو ٿي ويو ۽ پوڙهو جوابدار ڇٽي ويو، جنهنجي پاران مسٽر پيرزاده وڪالت ڪئي. هاڻي جي مختيارڪار به ڪوڙا ڪيس ڪندا ته پوءِ ملڪ جو ڪهڙو حال ٿيندو؟ ڏئي جواب ديوان نهچلداس، رونيو کاتي جو وزير؟ ڪٿي آهي ” نهچلداس جو نياءُ “؟ ڪين سياسي سورمن جي کٽي ۽ ڪرٽي ڪڏهين به هڪ ٿيڻيون نه آهن؟ پڙهو مٿيون ڪتاب ۽ ڪائو هردم حيرت.

IMPERIAL RECORD
IRM 1138/7613

هاڻي هنڪي غيرواجبي پرچار ۽ لندي خوش آمد سڏجي يا نه؟ "سنڌ آبزرور" جهڙي سرڪردي اخبار ويهي غلط فهمي پکيڙي ۽ سرڪار کي گمراه ڪري سا ڪهڙي نه افسوس جي ڳالهه آهي! حقيقت اها آهي ته مسٽر ڊيوس جي نيت صاف آهي ليڪن هنجا رستا اُبتا آهن، جنهنجي ڪري عام پبلڪ جو هنجي انصاف ۾ ويساه وڃڻ اوڪوتي پيو آهي ۽ هو هاڻي شايد انقلاب لاءِ رفته رفته تيار ٿي ويندا، فقط "هاري حقدار" ۽ "بدمعاش باغ بهار" جي هوڪن اچڻ جي دير آهي. ڪانگريس مسلم مئس ڪانٽئڪٽ ڪاميٽين ۾ هاڻي اچي ڪمڪ ڪيو آهي، پوءِ انقلاب اچڻ ۾ ڪهڙي ويرم لڳندي؟ جيڪو مسلمانن مجهه هن وقت صبر ڏسجي ٿو سو صرف سندن مذهب جي ضابطي جو اثر آهي ۽ نه مسٽر ڊيوس جي حڪمت عملي جو نتيجو آهي. مسلم ليگ ته بي گناهن بدمعاشن جي ڪابه سار سنڀال ڪانه ٿي لهي، پوءِ جي هو ڪانگريس سان ملي ويا ته هنن تي ڪهڙي ميار؟ مسٽر ڊيوس جي اُبتي پالسي سببان هڪ ڳرو سياسي مسئلو پيدا ٿيڻ وارو آهي ۽ انهيءَ کي روڪڻ ڪاڻ اُئي آءٌ هي اکر لکي سنڌ سرڪار کي خبردار ڪريان ٿو، ۽ اُميد رکان ٿو ته جناب نواب سر لانسيلاٽ گرئهام صاحب بهادر، گورنر، پڻ هن طرف تڪڙو توجه ڏيندو.

انگلنڊ آباد، جرمن برباد.

سڄي يورپ ۾ پيو اچ آه رولو
ٿيون ڪن ڪڙڪات توبون ٻم ۽ گولو
سيئي ملڪ ٿيا آهن پريشان
ٿيا ڪئين ملڪ هن حيران ويران
هي هٽلر کو خدائي قهر آهي
جو ملڪن جي پنيان تو ملڪ ڊاهي
بچيو انگلنڊ اسانجو آه باقي
ٿي بينو آه سيئي جو ساٿي
ارادي ۾ مڪمل آه رهبر
ڪندو نابود هٽلر کي سو آخر
وليڪن آه انگلنڊ کي ضرورت
کيو واهر ڪيئي دل مان ڪدورت
آهي انگلنڊ لڙائيءَ ۾ ٿيو مغموم
ڏسو اچ ڪانگريس ڪهڙي نه مغرور
ڇڏي سڀ خيال، انگلنڊ جا ٿيو ساٿي
ته رهجي انگلنڊ، ٿي ڪا آزادي
نه جي انگلنڊ، ته پوءِ آزادي ڇاجي
ڪندا هت راڄ ٿي ڪهڙا باجي
ٿيو سويارو انگلنڊ، خوش ٿيندا سون
اسان آزاد ٿي، خوش ٿي ويندا سون
تون گهر مؤلائي دعا انگلنڊ آباد
۽ جرمن بادشاهي شال برباد

نواب شاه، سنڌ.

١٥ آگسٽ ١٩٤٠

حاجي شاه نواز پيرزاده (مؤلائي)

NATIONAL ARCHIVES LIBRARY GOVT. OF INDIA

سؤ روپين جا انجام ٿيا، جن مان ڪي سؤ ٻروقت وصول ٿيا. جنتي پڪارون
هيون، تن مان ڪن کي ڇڏيو ويو ۽ اُنهن کان ٿي اِهي پيسا ڇڏايا ويا.
ڪليڪٽر جي اِنهيءَ نموني پئسن گڏ ڪرڻ تي سخت چوُپڇوُ هلي آهي."
وري تازو "هندسماچار" اخبار پنهنجي پرچي تاريخ ٢٢ جولاءِ ١٩٤٠ واري
۾ هيٺينءَ ريت ٿي لکي:- "زميندارن ۽ پوليس جو روزگار کليو آهي.
نواب شاه جي هاڻوڪي ڪليڪٽر بدمعاشن جي رجوعات جو سرشتو سٺي
ارادي سان شروع ڪيو آهي تنهن ۾ شڪ ڪونهي. پر ڏسجي ٿو ته جهنگ
۾ اُن جا اُگرا نتيجا نڪتا آهن. ڪيترن هنڌن تي اِها شڪايت عام ٻڌڻ ۾
آئي ته چورن جي پاتاريدار زميندارن ڪسي هڪ نه ڪو ٻه هٿ لائڻ جي
جريت نٿو ڏاري پيو ته سچن پچن بدمعاشن مان پنج سيڪڙو به اجا رجوع
نه ٿيا آهن. ڪي ماڻهو جن وٽ جوان ڏيون يا زالون آهن يا جن جا زمين
جا يا پاڻيءَ جا يا سڱن جا تڪرار آهن تن جا نالا اُنهن جا مخالفتي زميندار
پيا ٻه ٽي پاڙيسري زميندار ساٿي ڪري بدمعاشي ۾ لکائي ويا آهن. ڪي
ته ويچارا بي قصور آهن، اُن هوندي به ٿوري سزا حاصل ڪرڻ جي خيال
کان ڪليڪٽر صاحب وٽ اُهي قبولدار ٿيا آهن! ڪن زميندارن ته ڳوٺڙيون
ڪٺي نهرايون آهن ۽ وٽن ٿا هارين نارين ۽ آس پاس جي ماڻهن کي ڊپ ۽
دڙڪا ڏيندا ۽ اُنهن کان رقمون ڇڏائيندا!! پوليس لاءِ به هاڻي سٺائو واءُ
لڳو آهي. اڳم جيڪي هٿرادو درخواستون لکائي پوسٽ دبي ۾ وجهي
درخواست پهچڻ تي گهوڙي ته سنج ڪري چيري ميري ڪندي ايندا
هوا سي هاڻي اُهو ڪم ڪونه ٿا ڪن، فقط ماڻهن ۾ ڊپ پيدا ڪري
رقمون ڇڏائيندا ٿا وتن!!! ڪي ماڻهو صفا پوڙها آهن ۽ ڏند به ڪونهين،
ڪن کي اجا مڇن جي ساوڪ به ڪانهي، اِهڙا ماڻهو به رجوع ٿي چڪا
آهن. مسٽر ڊيوز کي ٻڌجي ٿو ته اهڙيون ڪيتريون ٿي درخواستون مليل
آهن جن ۾ دشمني بابت رڪارڊ جي ثابتي جون حقيقتون به ڄاڻايل آهن
پر اُنهن ماڻهن کي به اڃان جيل جي روٽي پيٽي تي ملي ۽ آزاد نه ٿيا آهن.
ڏسجي ته اُنهن کي انصاف ڪڏهن ٿو ملي؟" اِجهو هندڪيون مڪاني
اخبارون به مسٽر ڊيوس جي بدمعاشن کي ٻانڌ ڪرڻ واري پالسيءَ کي
ههڙن ڪليل اکون ۾ نندي رهيون آهن، تڏهين به ڪراچيءَ جي ڏورانهين
"سنڌ آبزرور" اخبار سرڪار وٽ مسٽر ڊيوس جي ساراه ٿي ڪري ۽
لکي ٿي ته، "مسٽر ڊيوس پاڻکي عام پبلڪ وٽ نهايت پيارو ڪيو آهي."

نوٽ.

مون پنهنجي اڳين ڪتاب ۾ ظاهر ڪيو هئو ته نواب شاه جي هاڻوڪي ڪليڪٽر، مسٽر ڊيوس، ۽ منهنجي وچ ۾ ناسازي آهي، ليڪن اِنهيءَ منجهان اِئين سمجهڻ نه گهرجي ته ڪو مون هن ڪتاب ۾ مسٽر ڊيوس جي روش جي اُپٽار ضد ۽ ساڙ سببان ڪئي آهي. اسانجي ناسازي جو فيصلو اڃا سنڌ سرڪار جي ويچار هيٺ آهي ۽ جيستائين اُهو فيصلو ظاهر نه ٿيو آهي تيستائين مونکي پنهنجي خانگي ڳالهه بنسبت ماٺ آهي. صرف پبلڪ جي اَمن اَمان ۽ انگريزي سلطنت جي سلامتيءَ خاطر مون هن وقت مسٽر ڊيوس جي روش بنسبت مٿيان اکر لکڻ واجب سمجهيا آهن. آءٌ جيڪر اڃان به صبر ۾ رهان ها، ليڪن ”سنڌ آبزرور“ جي واتان مسٽر ڊيوس جي وڏي واڪاڻ ٿيل مونکي مجبور ڪيو ته صافي سچ پڌرو ڪجي جيئن ڪو اجايو ڀرغلائجي نه وڃي. تنهن هوندي به مون نهايت نرمائيءَ کان ڪم ورتو آهي ۽ ڪٿي به جوش نه ڏيکاريو آهي. مون ڪٿي به مبالغو نه ڪيو آهي ۽ نه وري ڪا نقطه چيني ڪئي آهي. مون صرف حقيقتون بيان ڪيون آهن.

مونکان گهڻو وڌيڪ اڳيئي نواب شاه ضلعي جا خود هندو اخبار نويس به مسٽر ڊيوس جي اڻپوري پالسيءَ بنسبت لکي رهيا آهن. اِجهو ”نئوپارت“ اخبار پنهنجي پرچي تاريخ ٢٨ اپريل ١٩٤٠ واري ۾ هينئَ ٿي لکي:- ”ڪليڪٽر مسٽر ڊيوز جيڪو نوابشاه ضلعي جي بدمعاشن ۾ ڌاڪوڙو وڌو آهي، اُنهيءَ قدم جي اسين مرحبا ڪريون ٿا، مگر ڪليڪٽر کي ڏسڻ گهرجي ته جيئن ڪنهن بي گناه کي ڦاسايو يا بي عزتو نه ڪيو وڃي. ڪليڪٽر تازو جو ڪن زميندارن کي زباني نوٽيس ڏنا آهن، تن ۾ ..... به آهن. جن لاءِ ڪيترن اعتراض ورتو آهي ۽ ٢٤ اپريل تي ويهارو زميندارن جي ڊيپوٽيشن به ڪليڪٽر کي گڏجڻ ويئي. سفارت ڪليڪٽر کي ٻڌايو ته اسين ٻيهي زميندارن کي چڱيءَ طرح سڃاڻون، هو اشراف آهن ۽ دشمنيءَ جا شڪار ٿيا آهن. پر ڪليڪٽر نوٽيس وٺڻ کان انڪار ڪيو ۽ تهمتون به ٻڌائي نه سگهيو. ڪليڪٽر جو فرض آهي ته جيئن ته ڪيس ڀرغلايو ويو آهي، تنهنڪري پاڻکي درست ڪري.“ وري ساڳيئي پرچي ۾ هينئَ به لکيو ويو آهي:- ”٩- اپريل تي نواب شاه جي ڪليڪٽر هتي (پڊعيدن ۾) زميندارن جي ڪانفرنس ڪوٺائي، جنهن ۾ بدمعاشن جي رجوع ڪرڻ لاءِ نالا ورتا ويا. اِنهي موقعي تي ڪليڪٽر ڪن کان ريڊ ڪراس سوسائٽيءَ لاءِ پئسا چڏايا ۽ ڪل سترهن

ڇڏيندا جيئن پوءِ تڪليف نه ٿئي. ڪالهه اوهان کي خط لکيو اٿم جنهن (۾) پڻ پنهنجي مجبوري ظاهر ڪئي اٿم زمانه ۾ هرڪنهن کي وقت ڏکيو پيو اچي. سو مهرباني ڪري هن تڪليف جي وقت انجام موجب اسان کي پيسه ڏيندا باقي ٽن مهينن بعد وري اوهان کي ضرورت ٿي ۽ اسان جو مال نيڪال ٿي پيو ته پوءِ هڪ ٻئي کي ڪم پيو اچبو. مهرباني ڪري تاريخ لکي موڪليندا ته انهي تي اچي پيسه کڻي وڃون. ٢١ سيپٽيمبر ١٩٣٩. الراقم احمد علي "

مٿيان خط بنان شڪ جي ثابت ڪري ڏيکارين ٿا ته مسٽر احمد علي خان، سرڪاري آڊيٽر، ڪوآپريٽو سوسائٽين وارو، پنهنجي سرڪاري نوڪريءَ سان گڏ ڪنهن وڏي واپار ۾ پڻ مشغول رهي ٿو جتي ڪيس درمهنو ساڍا ٽي سؤ رپيا ته رڳو نوڪرن کي پگهارن طور ڏيڻا پون ٿا ۽ هن جي واپار وارو مال ايڏي ته انداز ۾ آهي جو ٽن مهينن اندر انهيءَ جي نيڪال مان هن کي ڇهه هزار رپيا قرض طور ڏئي سگهي ٿو. ۽ وري مسٽر احمد علي خان وٽ زيورات ته ايتري انداز ۾ آهي جو انهيءَ کي سرڪاري بئنڪن ۾ گروي رکي پاڻ ڇهه ڇهه هزار رپيا ٻين کي ڳري وياج تي اڌارا ڏئي ٿو. مطلب ته مٿيان خط صاف ثابت ڪن ٿا ته مسٽر احمد علي خان هڪ وڏو واپاري پڻ آهي ۽ وياج خوري جو ڌنڌو به استعمال ڪري ٿو. وڏي واپار ۽ وڏي وياج جا ڌنڌا ڪيتري قدر سرڪاري عملدار اختيار ڪري سگهن ٿا سو جواب ديوان نهچلداس، ڪوآپريٽو سوسائٽين جو وزير صاحب، ڏئي؟ مطلب ته ڪوآپريٽو سوسائٽين جي ڪاتي سنڌ ۾ ڪن ڪري وڌو آهي ۽ جيترو جلد بند ڪيو وڃي ايترو چڱو. [سوسائٽين ۽ بئنڪ جو مڪمل احوال ڪنهن خلاصي ڪتاب ۾ ڏنو ويندو.] ملڪ جو ڀلو انهيءَ ۾ آهي ته سنڌ جي ٻاهراڙيءَ ۾ وياج خوريءَ جو ڌنڌو واڌين ۽ وچائتن جي هٿ ۾ رهي جيئن واڌيا ۽ وڏيرا پاڻ ۾ ڳنڍيا پيا هجن ۽ هڪ ٻئي جي آسودگي ۽ سلامتي ۾ پنهنجو ڀلو پائين. ملڪ منجهان ولوڙو ته لئين ويندو، باقي بدمعاشن جي رجوعات ۽ پروانن جي ورڪا مان ته ڪي ڪين ورندو ۽ اُلندو ڪشمڪشا زور ٺيندي ويندي. اُميد ته ملڪ جي صلح ۽ سانت خاطر وزير هن صلاح تي تڪڙو توجهه ڏيندا ۽ پبلڪ جو جس کٽندا.

ڏانهس ڪيترا خط هيٺين ۽ ريت لکيا:-

" مڪرمي ميان ... ...

" اسلام عليڪم- خط اوهان جو پهتو- احوال معلوم ٿيو- خط ملڻ شرط منهنجا تاڪ لڳي ويا آهن- مونکي اوهان ۾ اها اميد نه هئي ته ڪو اسانکي تڪليف ڏيندا- اسان بئنڪ مان چار هزار رپيا قرض ڪنيون آهي جنهن جو مدو ٢ تاريخ پورو ٿو ٿئي- جيڪڏهن اوهان جا پيسا نه مليا ته اسان جا زيور وغيره سڀ بئنڪ نيڪال ڪندي جو اسان سرڪاري بئنڪ مان پيسا ڪنيا آهن ۽ مهلت وغيره بلڪل ملڻي نه آهي- هن ۾ سراسر بي عزتي ٿيندي ۽ آئينده اسانکي پيسو ڪونه ملندو- انهيءَ ڪري (۽) پين گهرجن ڪري اسان کي ضرورت آهي مهرباني ڪري پيسا ٣٠ تاريخ هن مهيني جي ضرور ڏيندا ته اسان ڪٽي اچي سگهو بئنڪ کي ڏئي زيور وغيره آزاد ڪرايون- مسواڙ به اوهان هميشه ليٽ پئي ڏني آهي ٽن مهينن جي بدران هڪ مهيني جي اها به اڳوات ڪانه تنهن اسان صبر ڪيو ۽ چيو ته وقت گذري ويندو جو ياڻو آهيون مگر جيڪڏهن هن وقت اوهان دغا ڏني ته پوءِ لاچار پنهنجي عزت ڪانپوءِ پئي جي عزت ڪانه آهي- اهوئي سبب هو جو مون اوهان کي لکيو ته تار ڪريو ته پيسا ڪٽي وڃون- هاڻي مهرباني ڪري تار ڪندا ته اچي پيسا ڪٽي وڃان جو اسان کي بلڪل ضرورت آهي مهرباني ڪري تڪليف نه ڏيندا نه ته پوءِ اسين لاچار ٿينداسون ۽ ڪنهن به قدم کڻڻ لاءِ تيار ٿينداسون- مهرباني ڪري تار ڪريو ته آءٌ اچي پيسا ڪٽي وڃان- جواب مونئدڙ ٽپال ۾ ڏيندا- ٢٠ سيپٽيمبر ١٩٣٩- احمد علي-"

" مڪرمي ميان ... ... سدا سلامت

" اسلام عليڪم- مهرباني ڪري اسان کي ڇهه هزار روپيه سربسته ڏيڻ فرمائيندا جو اسان کي سخت ضرورت آهي- هن وقت ڏنڊو بعد ٿي ويو آهي تنهنڪري سخت ضرورت آهي- رڳو نوڪرن جو خرچ ٣٥٠ روپيه ڊ مهيني آهي- اوهان کي جيڪڏهن پيسن جي ضرورت ٿي ته توهان کي جنوري ١٩٤٠ يعني ٽن مهينن بعد ڏئي سگهنداسون- باقي هن وقت ته اسان پڻ مشڪلات ۾ آهيون گذريل ٽن مهينن ڪانوڻي سخت تڪليف پئي ڏني اٿون- مهرباني ڪري سڌ ڏيندا ته انهي تاريخ تي اچي پيسا وٺي وڃون- مهرباني ڪري ڇهن هزارن جو بندوبست ڪري

طرف ويو ۽ خرچ ٻئي طرف ٿيو. گهٽ ۾ گهٽ مسڪين ماڻهن جا ٻه هزار ڪن رپيا ته فقط پاڙن پوڻ ۾ ضايع ٿيندا، پوءِ بئنڪ جو قرض ڪيئن لاهيندا؟ هاڻي جڏهين رجسٽرار جو آرڊر صاف اکرن ۾ ٿيل آهي ته قرضين کي هيڊ ڪوارٽرن ۾ رلايو نه وڃي، ته پوءِ رکوري آفيسر ۽ چيف انسپيڪٽر ڇو ٿا ههڙي بي قياسي سان هلن؟ هنن کي بئنڪ وٽان پنو ۽ پاڙو ته جام ٿو ملي، پوءِ گشت تي ٻاهراڙيءَ ۾ وڃڻ کان ڇو ٿا ڪيٻائين؟ هن مڙهان ماڻهو اِها معني ڪين ڪڍندا ته اِهي وڏا آفيسر يا ته سست آهن يا ته پنو پاڙو بچائڻ ٿا گهرن؟ بئنڪ جي ڪم لاءِ ته اهڙا ماڻهو مقرر ڪرڻ جڳائين جي سدائين پاڻ ٻاهراڙيءَ ۾ گشت ڪندا وتن ۽ قرضين جون حالتيون جانچيندا وتن ۽ هنن کي صلاح مصلحت سان سڌاريندا وتن. بئنڪ جي ملازمن کي سدائين پاڻ کي پبلڪ جو خدمتگار سمجهڻ گهرجي ۽ نه آفيسري ايمان رکڻ جڳائين. بئنڪ جو سچو مقصد ته اِئين سڌ ٿيندو، باقي ڪن کي ورسائڻ ۽ ڪن کي ستائڻ ته خود سعدس ستيا ناس ڪندو. بئنڪ جي ڊائريڪٽرن کي سويلئي سجاڳ ٿيڻ جڳائي ۽ ڪين پڌهنجن وڏن ملازمن جي مت تي موهجي وڃڻ کان پاڻ پختو رکڻ کپي، پوءِ ڪٿي آهي ملازم مهاتمائون ٿيڻ وارا هجن. ياد رکڻ گهرجي ته جيترو قرضي ۽ ننڍڙا نوڪر سکيا تيترو بئنڪ سلامت. وڏين پگهارن وارن جو ته پيٽ پوڄڻ جو نه آهي، ڪٿي اُنهن کي ڪيترا ٻه پئيوا لا ملن ۽ ڪيڏو به پنو ملي تڏهين به هو گشت ڪندا اڪثر اڪيلي سر ۽ ڪائيندا قرضين جون ڪڪڙيون ۽ ڇيلا. بئنڪ جي مضبوطيءَ ۽ ناموس خاطر هي اکر لکڻ واجب سمجهجن ٿا، جي اميد ته، مسٽر دستور، جدول مئنيجر، جو هڪ خاصو انسان آهي، سو ڊائريڪٽرن ۽ رجسٽرار تائين پهچائيندو. وري ڪوآپريشن کاتي جي عملدارن مان ٻه کي اهڙا ته ساماڻا آهن جو هو پاڻ بئنڪ جي بدران شاهوڪاري ڪم اختيار ڪندا ٿا وتن ۽ وڏن وياجن تي اوڌريون ڏئي مسلمانن جو رت چوسيندا ٿا وتن. هو مقرر ٿيا مسلمانن منجهه ڪوآپريشن جي اُصولن پکيڙڻ لاءِ، پر ڦري پاڻ وياج خور واپاري ٿي پيا! ڇا لڳي سرڪاري نوڪري ۽ ڇا لڳي واپار ۽ وياج خوري! ڪهڙي قاعدي هيٺ هي ڳالهيون روا رکي سگهبيون؟ پڙهو هيٺيان خط ۽ ڪريو انصاف ته هنجو لکندڙ ڪو سرڪاري آڊيٽر آهي ڪين ڪو وياج خور واپاري آهي! مسٽر احمد علي خان، لاڙڪاڻي ضلعي جي آڊيٽر، هڪڙي نواب شاه جي مسلمان کي ڇهه هزار رپيا ٻارهن في سيڪڙي وياج تي قرض ڪٽايو ۽ پوءِ

ڪم رڪيل آهي ۽ هنڪي سرڪاري ڏرا ٻگهار دار لڪئيڊيٽر به مدد ۾ مليل آهن، بي حد ڀاري خرچ هوندي به اِنهن آفيسرن جي ڪم جو نتيجو آهي فقط ٽي ڊاٽيون ۽ جيترو مٿن خرچ ٿئي ٿو تنهنجي پتي به پيدا ڪا نه ٿا ڪن. گذرئي سال يعني ۱۹۳۸-۱۹۳۹ ۾ لڪئيڊيٽر ۽ رڪوري آفيسر جو سمورو ڪم نواب شاه ضلعي ۾ آءٌ آنرري حيثيت ۾ اڪيلي سر هلائيندو هئس ۽ خرچن پکن لئي به مون بئنڪ کي سال ۾ صافي ويهارو هزار رپيا ڪن وصول ڪري ڏنا، پر تنهن هوندي به بئنڪ خاص سرڪاري آفيسر ٻڙين ٻگهارن وارا منهنجي جاءِ تي مقرر ڪرايا ۽ پنهنجي پيسي سان ڏسي وائسي لٽ لڳرائي، البت منهنجي موڪلائي ڪوآپريشن کاتي مدجهان وڏن انعامن ۽ آفرين نامن سان ٿي ۽ منهنجي تعريف خود ڪمشنر صاحب تائين پهچائي ويئي، جنهن لاءِ آءٌ جناب مسٽر بيڊيڪر صاحب، رجسٽرار، جو بي حد شڪرگذار آهيان. هو صاحب هڪ رڄ چڱو مڙس ۽ انصاف پسند آفيسر آهي ۽ شايد مون سان شامل راءِ آهي ته ڪوآپريشن کاتو سنڌ جي حالتين مطابق آهيئي ڪين، جنهن تي آءٌ ڪيس چوندو آهيان ته اوهين ڪٽي هاڻي لڪئيڊيٽر اِن سنڌ ٿيو. مسٽر بيڊيڪر صاحب جي خاص خوبي آهي قرضين لاءِ قياس. هنجو صاف اکرن ۾ سرڪيولر نڪتل آهي ته قرضين کي هيڊڪوارٽرن ۾ گهرائي هلاڪ ڪيو بلڪل نه وڃي، ليڪن بئنڪ ۽ سوسائٽي کاتي جي عملدارن کي ڪٻي ته سڀ ڪنهن ڪم لاءِ هو پاڻ هلي وٽن وڃن. خود آنرري امينن کي به قرضين جي فيصلن ڪرڻ لاءِ اُنهن وٽ هلي وڃڻو آهي. پر افسوس جو بئنڪ جا نوان آفيسر، رڪوري آفيسر ۽ چيف انسپيڪٽر، اِنهيءَ قياس واري قانون جي ڪا به پرواه ڪا نه ٿا ڪن ۽ غريب مسلمان قرضين کي هيڙي ڪم واري وقت به هيڊڪوارٽر ۾ رلائڻ واجب ٿا سمجهن. ٻڌجي ٿو ته رڪوري آفيسر ۽ چيف انسپيڪٽر تاريخ ۲۸، ۲۹، ۳۰ آگسٽ ۱۹۴۰ جي نواب شاه ۾ منزل انداز ٿيڻا آهن ۽ حڪم ڪيو اٿن ته اِنهن تاريخن تي نواب شاه ضلعي جي سيئي ڪوٽ ۾ ويل سوسائٽين جا سمورا ميمبر وٽن نواب شاه ۾ حاضر ٿين ۽ پنهنجن قرضن پري ڏيڻ بنسبت ساڻن روبرو اچي صفائي ڪن. هاڻي هنڪي هتلر شاهي سڏجي يا نه؟ سورهن سوسائٽين جا سڀ باقيدار اٽڪل ٽي سؤ مڙس پنهن جي پورهئي کان سيڙجي خرچ ڪري پري کان هلي اچي نواب شاه ۾ در بدر ٿين سا ڪهڙي نه اٽسهائيندي ڳالهه آهي؟ هنن غريبن جو وقت هڪ

ڏيا ۽ ڇڏايو وڏيرن جي ڏرٻنا آهن، ويچارا وڏيرا قرض ۾ ڏوڪڙ ڏين ڪين وصائي جو بندوبست ڪرايو رکن؟ وڏيرن سان وڏو ويل آهي. رجسٽرار ڪان وٺي ڪوٽار ڌاڻين هر وقت سوسائٽي ڪاٽي جو سمورو عملو وصوليءَ جي ڪم ۾ مشغول آهي ۽ ضلعن جا ڪليڪٽر ۽ ڊپٽي ۽ مختيارڪار به هنجي مدد ۾ مٺو آهن. سوسائٽي ڪاٽو نهيو ٻاهرارڙيءَ جي مسلمان جي مالي حالت جي سڌارڻ لاءِ ٻر هڙ رڌل رهي ته هنجي مال ۽ ملڪيت جي نيلام ڪرائڻ لاءِ. اصل وارو ڪوآپريشن جو اصول ويندو رهيو آهي ۽ هاڻي فقط سنڌ پراونشل ڪوآپريٽو بئنڪ جي پوڄا پڪڙجي رهي آهي. بئنڪ ايتري قدر ته زور وٺي ويئي آهي جو ٿورا ورهيه اڳ خود هڪ رجسٽرار ڪي هن سان دستندازي ڪرڻ سبب سرڪار ڪوآپريشن کاتي منجهان ئي هڪالي ڪڍيو، جيتوڻيڪ پوءِ ثابت ٿي رهيو ته انهيءَ رجسٽرار جا رٿيل سڌارا صحيح هئا ۽ هنجي دستندازي واجبي هئي. هن وقت بئنڪ جا قاعدا ايئر ٺهوني ٿي آندا ويا آهن، جڏهين به ڪن ڳالهين ۾ بئنڪ جو خرچ اجايو ۽ الٽو آهي، جو خرچ به مسلمان منجهان وياج وصول ڪري پريو ٿو وڃي. تازو هاڻي بئنڪ هڪ نئون آفيسر، چڱي عملي سان، بنايو آهي، جنهنکي چيف انسپيڪٽر جو خطاب ڏنو اٿس. هن صاحب تي ڪم رکيو ويو آهي ته ضلعن جي انسپيڪٽرن جي ڪم تي چڪاس رکي ۽ ساري سنڌ ۾ گشت ڪندو وتي. سيڪنهن کي سڌ آهي ته بئنڪ جون برانچون هر هڪ ضلعي ۾ ٻڌايا تيل آهن، جتي هنجا مئنيجر ڏيتي ليتيءَ تي نظرداري ڪن ٿا ۽ انسپيڪٽرن جي ڪم تي چوڪسي رکن ٿا، پوءِ هي نئون خرچ چيف انسپيڪٽر ۽ سندس عملي وارو ڪهڙي اصول تي صحيح سمجهو؟ ائين ڪين چئبو ته هي نئون عهدو شايد ڪنهنکي ورسائڻ جي مراد سان اپايو ويو آهي؟ هيترا ورهيه اڳ چيف انسپيڪٽر ڪنهنکي ياد به ڪين هئو ۽ هاڻي جڏهين بئنڪ جون ساليانيون نفعي واريون فائدئيون به بند ٿي ويون آهن تڏهين هي نئون خرچ اختيار ڪيو ويو آهي. هيءَ ڪهڙي نه اجائي لٽ ليکجي! انهيءَ جو بوراڻو به مسلمان منجهان وصول ٿيل وياج مان ٿي ڪرڻو آهي، پوءِ ڇو نه مسلمان بئنڪ جي هن اجائي فضول خرچ تي اعتراض اٿاريندا؟ ٻيو جيڪو موٽمار خرچ بئنڪ پنهنجي سر تي بار مڙهيو آهي سو آهي سپيشل رڪوري آفيسرن ۽ سندن عملن جي پگهارن ۽ ڀتن ڀاڙن جو. هن عملدارن تي ڪوٽ ۾ ويل سوسائٽين منجهان وصولي ڪرڻ جو

وڏيرن تي واجب آهي ته ڪنهن به هندو مسلمانن جي معرفت هٿ نه ڪولائين، پر پنهنجن اصلوڪي واڻين تي هٿ ڏين ۽ هنن جي حمايت ڪن. مسلمان حساب جو اکر به ڪونه ڄاڻن پوءِ ڪانئن ڪهڙا هٿ هلايا ٿيندا؟ سير سائميون ڪٽڻ ۽ وٽ تارازيون تورڻ اهو ڪم واڻين جو آهي ۽ انهيءَ ڪم سان واسطو رکڻ مسلمانن کي واجب نه آهي. پوکون ڪرڻ ۽ پهرا ڏيڻ اهو ڪم مسلمانن جو آهي ۽ انهن ۾ ئي مسلمانن کي محو رهڻ گهرجي. باقي ڳالهه رهي وياج جي. مسلمان ته اڃا تائين وياج وٺڻ حرام ٿا سمجهن ۽ تنهنڪري ڪنهن کي وياج تي اڌارو پيسو ڪونه ٿا ڏين. ليڪن ويچارن واڻين جي مٿان ڪوآپريٽو سوسائٽين جو قهر پئجي ويو آهي. گذريل ويهن ورهين کان وٺي سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ڪوآپريٽو سوسائٽيون کڙيون ٿينديون ويون آهن ۽ ويچارن ڳوناڻن واڻين جي وياج خوري کي بنجو اچي ويو آهي. سوسائٽيون نه فقط واڻين لاءِ وڏي مصيبت ثابت ٿيون آهن، ليڪن انهن منجهان مسلمانن کي به ڪو نفعو ڪونه رسيو آهي. درحقيقت اهي سوسائٽيون مسلمانن لاءِ هڪ قسم جون ڪوڙڪيون ٿاهيون ويون آهن، جن ۾ جيڪو ويو سو ڦاٿو. انهن جو نالو سو ڪوآپريٽو ڪريڊٽ سوسائٽيون آهي، ليڪن هو آهن قرضين جون جماعتون. اهي سوسائٽيون يارهن في سيڪڙي وياج تي وڏيرن ۽ جٽن کي قرض ڪڍائن ٿيون ۽ پوءِ ساري عمر هنن جي مٽي پليد ڪنديون رهن ٿيون. اڳي ويچارا ٻاهراڙي جا واڻيا ۽ وچائت وڏيرن ۽ جٽن کي قرض ڪڍائيندا هئا ۽ پوءِ ساري عمر هنن جي پوک جي پيدائش جي پوئواري ڪندا رهندا هئا ۽ اهڙيءَ طرح واڻيا ۽ وڏيرا سدائين گڏيا پيا هوندا هئا ۽ هڪ ٻئي جي آسودگي ۽ سلامتي لاءِ پاڻ پيا پتوڙيندا هئا. پر سوسائٽين جي آئي پڄاڻا واڻين ۽ وڏيرن جي وچ ۾ وڏي وڇوٽي پيدا ٿي پئي آهي ۽ ٻاهراڙيءَ جي سڄي معاشرتي اڏاوت (ايڪانامڪ سٽرڪچر) ڏانوا ڏول ٿي پئي آهي. تنهنڪري ملڪ جي صلح ۽ سلامتي خاطر انهن اجاين ڪوآپريٽو سوسائٽين جي پاڙ پٽڻ نهايت ضروري آهي. سارو ڪوآپريشن کاتو سنڌ منجهه نڪمو ثابت ٿيو آهي ۽ هڪدم بند ٿيڻ جو لائق آهي. خود ٻاهراڙيءَ جا وڏيرا سوسائٽين جي سورن ۾ رت رئندا ٿا وتن. ويچارن وسوڙيل وڏيرن کي اول ۾ سولائي سان سوسائٽي ڪالي وارن قرض ڪڍايا ۽ هاڻي وري هنن کي وصوليءَ جي وڪڙن ۾ آڻي وڌو اٿن ۽ هنن جا جهڳا جهڻ ڪرائي ڇڏيا اٿن. ڏهاڙي سوسائٽين جا سيڪريٽري ۽ انسپيڪٽر

ماڻهو وقت تي مسلمانن جي پاڙن ۾ اچايون بندوق جون گوليون به راتجو ڇوڙيندا آهن ۽ هراس پيدا ڪرائيندا آهن جنهن تازو نواب شاهه ۾ ٿيو هئو. لعهنڪري ملڪ جي امن امان خاطر بلڪل ضروري آهي ته سينيا پنهنجي پرديسي پهريدارن کي ملڪ موڪلين ۽ انهن جي جاءِ تي پنهنجا پاڙيسري مسلمان ويهارين. هيءَ اجائي صلاح نه آهي، ليڪن تجربي جو نتيجو آهي. سال ١٩٣٠ ۾ آءٌ سکر ضلعي ۾ هڪڙو سڪولن جو آفيسر هئس. انهيءَ وقت هندو-مسلم فساد ساري سکر ضلعي کي وڪوڙي ويا هئا. منهنجو وڃڻ پني عاقل شهر ۾ ٿيو. اُتاهون جو مکي سيٺ ڙوچلداس هئو، جنهنکي جهجها مسلمان دشمن هئا. هن پنهنجي حفاظت لاءِ پنهنجا پاڙيسري مسلمان مقرر ڪيا ۽ سندس وار به ونگو ڪين ٿيو. ٻيا شهر ڦرجي ناس ٿي ويا، ليڪن پني عاقل جو ٿالو ڪڏهن به ڪونه ورتو. مٿئين مکي صاحب مونکي ٻڌايو هئو ته پاڙيسري مسلمان پهريدارن مقرر ڪرڻ جي صلاح مسٽر غلام صديق عيساڻي، ڊپوٽي ڪليڪٽر، کيس ڏني هئي، جو انهيءَ وقت پني عاقل ۾ آيل هئو. مسٽر عيساڻي هڪ عاليشان انسان ۽ عمدو آفيسر آهي. علم ۽ انصاف ۾ سندس ثاني ڪونهي. رشوت ۽ رياڪاري جو هو جاني دشمن آهي، سندس دل تعصب کان بلڪل خالي آهي ۽ محبت ۽ ميناج سان سدائين ڀرپور آهي. جنهي هندو-مسلم ترشيءَ جو تاءُ ڏسجي تنهي مسٽر عيساڻي کي سعيو ڪري موڪلجي. خبر نه آهي ته ڇو هن وقت مسٽر عيساڻي کي ڪراچيءَ ضلعي جي هڪ ڪنڊ ۾ لڪايو ويو آهي، جڏهين سندس لاءِ واجب جاءِ روهڙي ڊويزن آهي. ديوان ٿهچلداس ته مسٽر عيساڻيءَ جي عدالت ۽ اشرافت کان ورهين لاڪر واقف آهي، پوءِ ڇو ڪين هن نازڪ وقت مسٽر عيساڻيءَ جي لاثاني وصفن کان ڪم ٿو وٺي؟ مٿي ٻڌايو ويو آهي ته مکي روچلداس سنه ١٩٣٠ ۾ سخت عداوت هوندي به پاڙيسري مسلمان پهريدارن جي ذريعي پاڻکي ۽ پنهنجي شهر کي ڪيئن سلامت رکي سگهيو. جنهن صورت ۾ هندن ۽ مسلمانن کي هڪ هنڌ رهڻو آهي تنهن صورت ۾ هڪ ٻئي تي اعتبار رکڻ سان ئي سندن سلامتي رهي سگهندي، ۽ نه هڪ ٻئي کي بدمعاشي جي قاعدي هيٺ ڦاسائڻ ۽ پرديسي پهريدارن گهرائڻ سان سندن سلوڪ ٿيندو.

باقي هڪ ڳالهه سنڌ جي سيٺين بيشڪ لهڻي. ٻاهراڙيءَ ۾ سندن روزگار تي لت اچڻ واجب نه آهي. سيٺين جو مکيه ڌندو آهي واپار ۽ وياج خوري.

بي حد موجود آهن. هو بنيادي خاندان ۽ وڏو رعب رکندڙ امير پڻ آهي. هنجو اثر ساري نواب شاه ضلعي تي هلندڙ آهي ۽ هنجي انصاف واري روش ٻين لاءِ مثال ٿي پيئي آهي، جنهنجيڪري هي ضلعو هيتري قدر هندو-مسلم تڪرار کان آجو رهيو آهي. سيد خير شاه جي خوش خلقي ۽ خيرخواهي ساري ضلعي جي صلح پسند ماڻهن کي احسان هيٺ آڻي ڇڏيو، ليڪن سرڪار وٽ سوجهرو ڪونهي جو ڪٿي ڪيس سکٽو خانبهادري جو خطاب به ڏياري. ميان سومري جي صاحبيءَ وقت ته جهڙا تهڙا سينديا ۽ مقاطيدار به بهادر بڻجي ويا، باقي مير جي راڄ ۾ ته سيد خير شاه جهڙا اصل شريف به اڃا تائين وساريا ويا آهن. اميد ته پريميئر بنده علي خان عقل کان ڪم وٺندو ۽ سيد خير شاه جهڙي خاصي الناس جي سانئيڪين خدمتن جو جلد قدر ڪندو. مسٽر ڊيوس کي به ياد رکڻ گهرجي ته سنڌ سڄي ضلعي جي سلامتي پگڙي ڦيرائيندڙ پيرن يا ٽنڊي تي ٽوپلي رکندڙ ٽن جي وس ڪا نه آهي، پر سيد خير شاه جهڙن اصل اميرن جي نيڪ نيتي تي منحصر آهي. سيد خير شاه سنڌ اسيمبلي ۾ به ملڪ جي عام فائدي لاءِ سدائين پاڻ پتوڙيندو رهيو آهي. مٿي ڏيکاريو ويو آهي ته سيٺين جا غير ملڪي ڦريدار علائقي جي امن امان رکڻ جي ڪم جا بلڪل لائق ڪين آهن، هاڻي وڏي پڪ ٿيو آهي ته بلڪ هنجي هٿان منجهان ئي امن امان ٽٽڻ جو خطرو آهي. پنهنجي ملڪ جا لوڏيل بدمعاش سي سنڌ الدر پير پائڻ سان اشراف ٿي پوندا ڇا؟ اهي پرديسي ڦريدار هندو-مسلم تڪرار پيدا ڪرائيندا ۽ اوکي ويل خود پنهنجن سيٺين کي ڦريندا. واجب آهي ته سرڪار اِنهن پرديسي ڦريدارن جي اچڻ تي بندش وجهي. سيٺين جي سلامتي اِنهيءَ ۾ آهي ته هو پاڻ منجهان پنهنجا ڦريدار مقرر ڪن جنجو سنڌ لاءِ هسند ڪرڪي، پر جيڪڏهين گيڊ پائي سيٺين ۾ گهر ڪري ويٺي آهي ته پوءِ سنڌن لاءِ چڱو آهي ته پنهنجي پاڙيسري مسلمانن منجهان پنهنجا ڦريدار مقرر ڪن، جيئن پوءِ پوريءَ سنڌن سلامتيءَ جي ذميواري ڪنهن تي ته رکي وڃي. جيڪڏهين اِئين ڪيو ويندو ته هندو-مسلم ميناج وڌندو، ڇو ته هندن جو پيسو واجبي رستي سان سنڌن پاڙيسري مسلمانن جي پيٽ ۾ پوندو جي ضرور ساڻن اوکي ويل نمڪ حلالي ڏيکاريندا. هن وقت تہ مسلمان اِئين ٿي سمجهن تا ته سيٺين پرديسي ڦريدار صرف ڪين ڏ پائڻ ۽ ساڻن وڙهڻ لاءِ وهاريا آهن، ۽ اِهو گمان هرو ڀرو اجايو ڪين آهي، ڇو ته اِهي

ڪان گمراه ڪين آهن ۽ هنن جو دارومدار پنهنجن چؤڪيدارن تي آهي. انهيءَ سبب جي ڪري ئي سيٺين جي بندوقن لئي بندش وجهڻ واجب آهي. هنن جا چؤڪيدار اڪثر ڪري سک، گورکا ۽ ٻيا قوم جا ماڻهو آهن جنڪي هو ٻاهرين پرڳڻن منجهان گهرائين ٿا. پنهنجو ديس ڦٽو ڪري سنڌ جي سيٺين جي سنڀال لاءِ فقط آهي سک ۽ گورکا ۽ ٻيا اچي چؤڪيداري ڪن ٿا جيڪي پنهنجي ديس ۾ بيڪار ۽ بدمعاش آهن. ڪير نه قبوليندو ته پرديسي بيڪارن ۽ بدمعاشن جي اچڻ جي ڪري سنڌ علائقي جو امن امان خطري هيٺ ڪين ايندو؟ مسٽر ڊيوس سنڌي مسلمان بدمعاشن کي ته وڃي ١١٠ قلم هيٺ قيد ڪندو، پر پرديسي هندو بدمعاشن کي ته گهٽو هٿ ڪونه ٿو لائي. سڀ ڪنهن کي سڌ آهي ته نواب شاه شهر جي خونريزين ۾ اڪثر ڪري پرديسي هندن جوئي هٿ ڪورٽن ۾ ثابت ٿيو آهي، پر اڄ ڏينهن تائين، ٻڌجي ٿو ته، ڪنهن به پرديسي هندوءَ تي ١١٠ قلم لڳايو نه ويو آهي، جڻ ته اهو آهيئي خاص مسلمانن لاءِ سرڪاري سوغات. وري سيٺين جا سڏيا ليندڙ شهرن جي چؤڪي ڪهڙي طريقي ٿا ڏين؟ رات جا ٻارهن لڳن ٿا ته رڙ و رڙ لڳي وڃي ٿي ۽ سوئرن وارن هڏڪارن جو هل مچي وڃي ٿو. جيئن هه هه هه هو هه هه هه ها جو هنگامون زور وٺي ٿو ته ئي سيٺين جو سرير سلامت ۾ اچي ٿو ۽ هو پيالا پي آرامي ٿين ٿا. ليڪن مسلمانن جي لاءِ ته چؤڪيدارن جو لڙ نسورو ويل آهي. سيڪو سمجهي سگهي ٿو ته هل هنگامي مچائڻ سان چور ته پڪڙيا ڪين ويندا، هو ته صرف پري کان ڀڄايا ويندا، پوءِ چؤڪيدارن جي مڙسي ڪهڙي چٽي. جيڪڏهين ڪنهن به رات ٻارهين بجي مسٽر ڊيوس مون وٽ اچي مهمان ٿيندو ته آءٌ هنڪي چؤڪيدارن جو ڇهڙتو چڱي طرح ڏيکاري سگهندس. سيٺين کي ياد رکڻ گهرجي ته ڊيڄو ماڻهوئي رات جو واڪا ڪري پاڻکي آٿت ڏيندا آهن، دلير ماڻهو ته پنهنجي همت جي مُڙئي مات ۾ رهندا آهن. پڪ آهي ته جيڪڏهين نواب شاه شهر تي ڪنهن وقت ڪا چڙهائي ٿي ته اهي ڪُوڪات ڪندڙ چؤڪيدار پهچي وڃي پاندا پريندا. هن وقت به نواب شاه جي سلامتي سيٺين جي سمجهه يا ڪليڪٽر جي ڪرڙائي ڪانه آندي آهي. اها سلامتي صرف سيد ميان خير شاه صاحب جي چڱمڙسيءَ جو نتيجو آهي. سيد خير شاه، ايم. ايل. اي.، هڪ صلح پسند ۽ سانتيڪو انسان آهي ۽ منجهس ميناج ۽ محبت

ڪا وٺن پوري علميت به آهي. " شودڙي ڪپتڻي " جي ڪارائتي قصي تيار ڪندڙ ڪي صفا وساري ڇڏيو اٿس، جيتوڻيڪ اڄ ڏينهن تائين اهڙو ڪتاب دنيا جي ڪنهن به ٻوليءَ ۾ نه لکيو ويو آهي ۽ نه لکيو ويندو. ڊاڪٽر دائود پوٽه ڪي پنهنجي سر ۽ سنڌس ٻين رهن ئي صلاحڪارن سميت ڪليو سڏ آهي ته مٿئين ڪتاب جي هڪ ورق جهڙو به جوڙي ته ڪڍي ڏيکارين. ليڪن افسوس آهي جو تعليم کاتي ۾ به ورساڻڻ جو واءُ وري ويو آهي ۽ ڪي اڻ آزمودگار ۽ ٿورڙي علم وارا ڇوڪرا به تعليمي بورڊ تي مقرر ڪيا ويا آهن، پلي سيد ميان غلام مرتضيٰ شاه صاحب ڪهڙيون به ٻڏهيون ٻازيون هڻي!] اسان مٿي ڏيکاريو آهي ته عيش ۽ آرام کان الڳ رهڻ ۽ زر ۽ زيور تي ضابطي هڻڻ بنان بزدلي هرگز ڪين ميٽبي. هاڻي سوال آهي ته آهن سنڌ جا سينيا عيش ۽ آرام کان الڳ رهڻ ۽ زر ۽ زيور کي ڪي قدر ترڪ ڪرڻ لاءِ تيار؟ هرگز نه. عيش ۽ آرام ته سينين جي رڳ رڳ ۾ جاءِ ڪري ويو آهي ۽ زر ۽ زيور کي ته هو حياتي کان به وڌيڪ قيمتي ٿا ليکين، پوءِ سينيون دليري ڪيئن سکندا؟ ڏسو ٻاهراڙي جي مسلمانن جي حياتي. جنهن کان وٺي مرڻ تائين هو تڪليف ۽ پورهئي ۾ گذارين ٿا ته به ڪڏهين پيٽ پري ماني کانه ٿي ملين. مسلمانن جي مفلسي مهجهان ئي سنڌ ۾ مڙسي پيدا ٿي آهي ۽ تنهنڪري سدائين باغ بهار ٿيو پيا گذارين. هاڻي جنهن صورت ۾ سينيا عياشي کان الڳ رهڻ ۽ پنهنجي زر ۽ زيور تي ضابطي رکڻ کان اُرها آهن، تنهن صورت ۾ منجهن مردانگي هرگز اچڻي ڪين آهي ۽ تنهنڪري هنن وٽ خوفناڪ هٿيارن جو هئڻ اجايو آهي. ويچارو مسٽر ڊيوس واڻين مٿان پروانن جي ڪيتري به ڪٽي ورڪا ڪري پر هندڪي دليري ڪٿان آڻي ڏئي؟ اڪي وري ڪو مسلمان پروانن قوجڻ ڪري بزدل ٿي پوندا. تازو مون ڏٺو هئو ته شهدادپور جي منزل تي واڻين مٿان مسٽر ڊيوس پروانن جا وسڪارا لائي ڏنا هئا، پر هندڪي ته بندوقون جهلڻ به ڪين ٿي آيون. اُتي ڪن سينين پاڻ ۾ ڳالهه پئي ڪئي ته اسانکي پروانا ڪو خيراتي ته ڪين مليا آهن جو مسلمان ٿا ساڙ ۾ سڙن، اسان ته پنجاه پنجاه رپيا ريڊ ڪراس فنڊ ۾ ڏئي پروانا ورتا آهن (هي ڳالهه به واهياتي نظر اچي ٿي پر هنجي به جانچ ٿيڻ جڳائي)، جي اسانکي بندوقون هلائڻ ڪين اينديون ته اسانجا چوڪيدار ته بندوقون چئي سگهندا. تحقيق، سينيا پنهنجي گيدي پڻي

ڏانهن، پاڻئجي تو ته، منهنجو مهربان دوست، سيد ميان علي محمد شاھ صاحب راشدي، تڪڙو توجهه ڏيندو، ڇو ته هاڻي هو مسلم ليگ، جا مزا ماڻي تڪو هوندو ۽ سندس رمز ۽ رهبري ڪانگريس - بدمعاش پارٽي کي ڪارائتي به ٿيندي؛ نئين پارٽي بڻائڻ ڪو سؤڪو ڪم ڪين آهي.

وري سينئيون تا طلبين ته بندوقن جا ليسن ڪين وڏي تعداد ۾ ڏنا وڃن. هھڙي هيبتناڪ وقت هٿيارن جو هرھند هئڻ بلڪل ضروري آهي. سدا سيٺي سينئين کي بندوقون ڪلهن تي ڏجن، پر سندن بدران بندوقون هلائيندو ڪير؟ هو ڇون تا نه بندوقن ڇوڙڻ جي تعليم جو بندوبست به سرڪار ڪين ميسر ڪري ڏئي. اِها ڳالهه به واجبي آهي ۽ پلي سيڪو سينئيو ٻئي مھنا ضلعي جي هيڊ ڪوارٽر ۾ رهي سپاهين سان گڏ سکيا وٺي بندوقن ڇوڙڻ ۾ پڙ ٿي وڃي. ليڪن بندوقن جي هئڻ ۽ بندوقن جي هلڻ کان وڌيڪ دل جي همت جي ضرورت آهي، جنهن کان، افسوس ته، سنڌ جا سينئيا سدائين خالي آهن. سنڌ جي سينئين کي سرڪار سڀ ڪجهه ڪري ڏيندي، ليڪن همت ته منجهن وجهي ڪين سگهندي. اُها ته پاڻ منجهان ئي پيدا ٿيڻي آهي. هيءَ ته تربيت جي ڳالهه آهي ۽ نه تحفي طور ملڻي آهي. جن افلاطون جي فيلسوفيءَ جو مطالعو ڪيو هوندو تنڪي ياد هوندو ته مشهور ڪتاب، "رپبلڪ"، ۾ نوجوانن جي تعليم بنسبت جنهن ڳالهين تي زور لڳايو ويو آهي جن منجهان هڪ آهي دليري. افلاطون صاف اکرن ۾ چوي ٿو ته تڪليف واري حياتي گذارڻ ۽ جيءُ کي جوکي ۾ وجهڻ سان ئي ماڻهو مردانگي سکندا آهن. هو پڻ چوي ٿو ته دنيوي اسباب، جهڙوڪ زر ۽ زيور، ماڻهن کي بزدل بڻائين ٿا. هو صلاح ٿو ڏئي ته ملڪ جي ماڻهن کي نه ڏي هوندي کان ئي وٺي عياشي ۽ آرام کان الڳ رکڻ کپي ۽ زر ۽ زيور جي هئڻ تي ضابطو ڏرڻ گهرجي، نه ته ماڻهو بزدل ٿي پوندا ۽ ملڪ جو امن ۽ امان خطري هيٺ اچي ويندو. [مٿئين لاثاني ڪتاب جو ترجمو مون هٿ ۾ ڪيو آهي جنهن لاءِ مونکي صلاح سنڌ جي شمس العلماء، ڊاڪٽر دائود پوٽه، وٽان ملي هئي. ڊاڪٽر دائود پوٽه پاڻ وڏي علميت وارو انسان آهي، ليڪن ٻين جي علميت جو قدر وٽس واجبي آهي. تازو هاڻي هڪ پنجرهن ڄڻن جي ڪاميٽي سنڌي علم جي سڌاري ۽ واڌاري لاءِ ٺاهي اٿس، پر اُنهيءَ ڪاميٽيءَ ۾ ڪيترا ماڻهو اهڙا مقرر ڪيا اٿس جن ڪڏهين ڪو ڪتاب پاڻ ڪونه لکيو آهي ۽ نڪو وري

ڪراس فنڊ ۾ هڪ ديوان جـــي هٿان ٻيارِي چٽا آهن. مـون هن ماڻهوءَ
جي ڳالهه تي اعتبار ڪين ڪيو ۽ هنکي هڪالي ڪڍيم جو واهياتي نموني
جو ڏسڻ ۾ ٿي آيو ۽ منهنجو واقف به ڪين هئو. هن ڳالهه بنسبت مون
وڌيڪ جانچ ڪرڻ واجب نه سمجهي، ليڪن افواه ته اهڙا ٻڌڻ ۾ پئي
آيا. تنهن ڪري چڱو ٿيندو ته اهڙن اجاين افواهن کي بجي ڏيڻ لاءِ ۽
پبلڪ کي خاطري ڏيارڻ لاءِ سرڪار مسٽر ڊ يوس کان جانچ ڪري ته ڪي
به بدمعاش اهڙي نموني استعمال ڪرڻ سان وڏانس آزادي حاصل ڪري
ويا آهن ڇا؟ ٻي ڳالهه جنهن ڏانهن آءٌ ڌيان ڇڪائڻ گهران ٿو سا هيءَ آهي
ته هن وقت تائين بدمعاش ٻي ڏٺيڪا تي قيد ۾ وچين رهيا آهن ۽ هنن
منجهه بي آرامي بي حد پيدا ٿي چڪي آهي. شل ٿئي نه ڪو بدمعاش
ڀڄڙو ۽ آٽيئي نه وڃهي مولانا ابوالڪلام آزاد ڪي؟ بدمعاش به ديس جا
رهواسي آهن ۽ هنن ڏانهن حمايت جو هٿ ڊگهيڙڻ به ڪانگريس جو ڪم
آهي. ڪانگريس بدمعاشن منجهان ڀڄڙائي ڪڍڻ جي مراد سان هنکي ڇو
ڪين پنهنجي ڪئمپ ۾ آڻڻ قبوليندي؟ آزادي جي جنگـــ لاءِ ههڙا
اهنسڪ سپاهي وري ڪٿان ايندا؟ جيڪي ويچارا صرف صوبيدارن جي
سمجهاڻيءَ تي پنهنجي ٻچاءَ جو حق ڦٽو ڪيو تڪو ترنگـــ جي تيرت تي
هليو ٿا وڃن، سي ڇو ڪين سڌوا جي سڏ تي سياسي سورما ٿي سوريءَ
تي سر ڏيندا؟ سڀ ڳالهه سولي تي رکي آهي ۽ فقط ”هاري حقدار“
۽ ”بدمعاش باغ بهار“ جي هوڪن اچڻ جي ديـــر آهي. جنهن وقت
بدمعاش ۽ ڪانگريسي هڪ ٿي ويا انهيءَ وقت سڌ منجهان سومرن ۽ ميرن
جي حڪومت جي اصل لاءِ موڪلاڻي ٿي ويندي ۽ ملڪ اندر انقلاب
اچي ويندو. هي چرچي جي ڳالهه نه آهي. اڃا تازو گذريل سال ڪين
گهنبٽ تڙ جي غريبن ڪانگريس جي واهر سان پنهنجو هڪ همراهه جيل
منجهان ڇڏايو هئو ۽ منهنجي مدد سان ٽن پوليس جمادارن کـــي سال کن
سسپنڊ ڪرايو هئائون. هاڻي جيڪڏهين ”چور“ ڪانگريس جي دائره ۾
داخل ٿي سگهن ٿا ته پوءِ ”بدمعاشن“ تي ڪهڙي بندش آهـــي؟
ڪانگريس قومي جماعت آهي ۽ بدمعاش قوم جو جذو آهن ۽ هنن ٻنهين
جي ميلاپ منجهان ڪهڙي اربع خطا ٿيندي؟ شايد اسيمبلي جي ايندڙ
چونڊن وقت ڪانگريس - بدمعاش پارٽي نه پيدا ٿي پوي ۽ جي اِئين ٿيو
ته پوءِ مسلمانن جا مڙيئي ووٽ ٻهارجي وڃي ڪانگريس کي ملندا. هن ڳالهه

وڃي جو جيئن مسٽر ڊيوس بدمعاشن کي جيل ۾ موڪليندو ٿو وڃي تيئن سنڌ ضلعي ۾ چورين ۽ ڦرين ۽ خونريزين، پڻ جي ٿو ته، وڌنديون ٿيون وڃن، ۽ شايد اِنهيءَ سبب ڪري، پڻ جي ٿو ته، نواب شاهه جو گورو پوليس سپرنٽينڊنٽ بدمعاشن جي هِهڙين ڪارروائين جي برخلاف آهي. تنهنڪري مسٽر ڊيوس تي واجب آهي ته پنهنجي روش ڪجهه بدلائي، سندس نيت ته بيشڪ سدائين صاف آهي. هنڪي ياد رکڻ گهرجي ته **حاڪمن کي نه فقط انصاف ڪرڻو آهي پر پڻ تي ويساهه به وهارڻو آهي ته انصاف ڪيو ٿو وڃي.** حڪومت جي انتظام جو هي ته اول نمبر اصول آهي. لازم آهي ته بدمعاشن کي پڻ ڏوهارين واريون قاعدي جون بچاءَ لاءِ سڀ سهوليتون زور ڪري به ڏنيون وڃن، جيئن اِئين چوڻ جو وجهه ڪنهنکي به نه ملي ته ڪو ساڻس بي انصافي ٿي آهي. سرڪار تي واجب آهي ته ملڪ جي اَمن اَمان خاطر مسٽر ڊيوس جي باند ڪيل بدمعاشن بنسبت وري مسٽر ڊيوس جي ئي هٿان جانچ ڪرائي، ڇو ته ڪرمنل پروسيجر ڪوڊ جو ١١٠ قلم عادتي چورن تي لڳائڻو آهي ۽ نه هرويرو سيني سرڪش ماڻهن تي مڙهڻو آهي. باهراڙيءَ ۾ گهڻن ئي سببن جي ڪري ناپسندي پيدا ٿئي ٿي ۽ سڀ ناپسند مسلمان ته ضرور قيد ڪرڻا ڪين آهن. سيٺين کي به سمجهڻ گهرجي ته جي وڏيرن ۽ عملدارن تي زور آڻي هو مسلمانن کي بدمعاشيءَ هيٺ، هرويرو تعصب سببان يا اجائي ڊپ وچان، قيد ڪرائيندا ويندا ته سندن سر جي سلامتي گهٽ ٿيندي ويندي، ڇو ته مسلمانن جي دلين تي ويساهه وهندو ويندو ته هندو سندن دشمن آهن ۽ جتي هٿ لڳن تتي نه ڇڏجين. هن نازڪ وقت طلبون ترڪ ڪري هرهڪ هندو مسلمان کي محبت ۽ ميناج جو مثال ٿي هلڻ گهرجي، پوءِ پاڻهي ملڪ اندر اَمن اَمان رهندو. هن هنڌ مونکي به ٻه ڳالهيون ٻيون به ياد آيون آهن، جي ظاهر ڪرڻ بلڪل ضروري آهن. پير غلام حسين جي ڪيس واري وقت هڪ ماڻهو مون وٽ آيو هئو ۽ مونکي اچي چيو هئائين ته وڏيرو حاجي پيارو هڪ هزار رپيا نقد ريڊ ڪراس فنڊ ۾ ڏيڻ لاءِ تيار آهي جيڪڏهين ڪليڪٽر صاحب پير غلام حسين کي قيد منجهان ڪڍي. مون هن کان پڇيو ته اڳي به ڪليڪٽر صاحب ڪن بدمعاشن کان ريڊ ڪراس فنڊ ۾ پيسا ورتي هنڪي ڇڏيو آهي ڇا؟ هن چيو ته پڻ عيدن جي پاسي به بدمعاش پنج پنج سؤ رپيا ريڊ

بدمعاش جو حاضر ضامن ڪڍو ۽ پوءِ ڏسو ته ڪيئن هو سينيءَ شاهدن جي
دشمنيءَ ثابت ڪري ٿو ڏيکاري. چيائين ته تنهنجي خاطري ڏيارڻ جي
ڪري آءٌ هن بدمعاش جو حاضر ضامن ڪڍندس، ليڪن هو ڪو به وڪيل
ڪري پنهنجو ڪيس نه هلائيندو ۽ نه بچاءُ ڏيندو. وڌيڪ چيائين ته آءٌ
هن بدمعاش بنسبت پيهر جانچ ڪندس ۽ جي مونکي خاطري ٿي ته هو
واقعي بدمعاش آهي ته پوءِ آءٌ هڪڪي سال بدران ٻه سال سزا ڏيندس جو
هو مونکي پيهر جانچ ڪرڻ جي تڪليف ٿو ڏئي، پر جي مونکي پڪ ٿي
ته هو دشمنيءَ جي ڪري اڙايو ويو آهي ته پوءِ آءٌ هڪڪي صفا ڇڏي
ڏيندس. مون اِهي شرط منظور ڪيا ۽ منهنجو ڳوناٺي پاڇوڪڙ بدمعاش
ضامن ڏئي وڃين پنهنجن ٻچن ۾ پيڙو ٿيو. ڪجهه وقت ڪانپوءِ آءٌ وري مسٽر
ڊيوس سان مليس. هن پاڻمرادو مونکي چيو ته تو واري بدمعاش بنسبت
ڪي ماڻهو برابر چون ٿا ته هو بدمعاش نه آهي، پر اڃا مونکي پوري
خاطري نه ٿي آهي. هن ڪان پوءِ وري منهنجو ملڻ مسٽر ڊيوس سان ٿيو ۽
هن مونکي ٻڌايو ته تو واري بدمعاش تان ڪارروائي بند ڪرڻ جو مون
حڪم ڪيو آهي. مٿيون مثال ثابت ڪري ٿو ته مسٽر ڊيوس جو من
انصاف ڏانهن مائل آهي، ليڪن هو پنهنجي ڪيل جانچ تي ڀروسو ٻي حد
تو رکي ۽ پوءِ پنهنجي آيل نتيجي تان مڙي مشڪل سان ٿو. وري هي مثال
اِهو به ڏيکاري ٿو ته بدمعاشن جي جانچ ۾ مسٽر ڊيوس بدمعاشن کي
پائيوار ڪرڻ لاءِ ٿو گهري ۽ هنن جي پرپٺ ئي هنن جي قسمت جو فيصلو رکي
ڇڏي ٿو. نتيجو اِهو نڪتو آهي جو نواب شاه ضلعي جا سوين مسلمان جيل
اندر پوريا ويا آهن. اُنهن مان گهڻا اهڙا آهن جيڪي شايد بي ڏوها به هوندا.
جيڪي بي ڏوها بدنيتي ڏانهن اُماڻيا ويا آهن تن جا پويان ناحق ڏکڙ جي
رهيا آهن ۽ اهڙيءَ طرح ملڪ اندر دک وڌيو آهي. اِهڙن بدمعاشن جي
بانڌ ٽيڻ جي ڪري عام افواه اُٿيو آهي ته مسٽر ڊيوس مسلمانن جي
برخلاف آهي ۽ ڪنهنکي به ڪين ڇڏيندو، جا ڳالهه بلڪل اجائي آهي.
هن افواه وري ٻين جي دل اُٿاري آهي ۽ هو چون ٿا ته جنهن صورت ۾
مسٽر ڊيوس واٽين جي پاسخاطري ڪري ٿو ۽ مسلمانن کي بنان قصور جي
جيل ۾ موڪلي ٿو (جي ٻئي ڳالهيون اڻپوريون آهن) ته پوءِ ڇو نه واٽين
کي ڦرجي ۽ مارجي (ائين ڪرڻ بلڪل ڪين جڳائي) جو اڳي پوءِ جيل ۾
ته ضرور وڃڻو آهي. اِنهن اجاين افواهن جي ڪري نتيجو اِهو نڪرندو ٿو

ڪي سندن برخلاف سچن ڀچن پڪاريندڙن سان مقابلو شايد ڪرايو ڪونه ٿو وڃي، ليڪن هنن جي مٿان مڙيئي ڪهڙن به زميندارن جون شاهديون ڏياريون ٿيون وڃن. هن حالت ۾ ڪري بدمعاشن کي پنهنجي بچاءَ ۾ جڏهن ته پنهنجن دشمنن جي صرف پاڇن سان وڙهڻو ٿو پوي، ۽ پوءِ هو ڪيئن ڇٽي سگهندا؟ مسٽر رضا گنهور رند تي بدمعاشيءَ جي چارج چاڙهي هن کان هلڪو ضامن وٺي هن کي قيد منجهان ڪڍي ڇٽو ڪيو، ليڪن جيڪڏهن هاءِ ڪورٽ هن ڪيس تي نظر ڦيرائيندي ته بنان شڪ جي گنهور کي بلڪل بي ڏوهي ٺهرائيندي. وري نوشهري تعلقي جي هڪ معتبر بدمعاش، پير غلام حسين، بنسبت هڪڙي وقت هڪڙي وزير صاحب جي اڳيان ڳالهه آئي. هڪڙي ايم. ايل. اي. صاحب ظاهر ڪيو ته اُنهيءَ ماڻهوءَ لاءِ مونکي بچاءَ ۾ شاهدي ڏيڻي هئي، ليڪن مون مسٽر ڊيوس جي ڪورٽ ۾ وڃڻ پسند نه ڪيو جو خوف ڪيم ته ضرور مسٽر ڊيوس منهنجي بي عزتي ڪندو. اُنهيءَ تي مون چيو ته جي ههڙا امير ماڻهو به سچي شاهدي ڏيڻ کان ڊڄندا ته پوءِ غريبن جو ڪهڙو حال ٿيندو! وزير صاحب به وسمهيءَ ۾ پئجي ويو. هي مثال ثابت ڪري ٿو ته ڪيتري قدر مسٽر ڊيوس جي خيالي دٻاءَ جو اثر ماڻهن تي چڙهي ويو آهي جو سچي شاهدي ڏيڻ کان ايم. ايل. اي. معتبر به ڪنبن پيا ٿا. هي سڀ اجايو وهم ويٺل آهي. آءٌ نٿو سمجهان ته مسٽر ڊيوس سچي شاهدي ڏيڻ سببان ڪو ڪنهن کي دٻائيندو. وري تازو هڪڙي بدمعاش نالي جمي دائي جي ڳالهه منهنجي ڏيان تي آئي، جو بدمعاش بدهه منهنجي ڳوٺ جو رهاڪو هئو. هي بدمعاش هڪ ڀڄڙوال پورهيت ماڻهو هئو ۽ وارنٽ نڪرڻ جو ٻڌي ٻار ٻچا ڦٽا ڪري ڀڄي وڃي خيرپور رياست ۾ پناهه ورتي هئائين. هنجي ڀڄي وڃڻ جي ڪري هنجا ٻار ٻچا نهايت تڪليف هيٺ اچي ويا هئا. هي غريب بدمعاش نسوري دشمني سببان ظلم هيٺ پيڙيو تي ويو. مون مسٽر ڊيوس سان هن پاڄوڪڙ بدمعاش جو سمورو احوال اظهار ڪيو. مسٽر ڊيوس مون کي خيال سان ٻڌو ۽ پوءِ ويهي پنهنجي مخفي ڪتابن جا ورق ورائڻ لڳو. آخر پنهنجيون چونپڙيون وائچي مسٽر ڊيوس مونکي چيو تـه هن بدمعاش تي ظاهري طرح مسلمان زميندارن جا اظهار ڏنل آهن، ليڪن ڪي هندو زميندار به هنجي برخلاف مونکي مخفي طرح ڳالهيون ٻڌائي ويا آهن، تنهنڪري هي ماڻهو ضرور بدمعاش هوندو. مون چيس ته چڱو اوهين هن

رشوت حاصل ڪري ٿي. جن سؤن ڄڻن تي وارنٽ نڪتل آهن تن منجهان ويهاري کن کان، چيو وڃي ٿو ته، پوليس رشوت وصول ڪري انهنکي ڀڄائي ڇڏي ٿي. باقي جيڪي اَسي کن بچيا سي جيل اندر اُماڻيا وڃن ٿا. پڪڙيل بدمعاشن کي، ٻڌجي ٿو ته، پوليس چوي ٿي ته جي ڏوهه قبول ڪندؤ ته صاحب هڪ سال سزا ڏيندؤ ۽ جي ٻچاءُ ڏيندؤ تہ صاحب ٻه سال سزا ڏيندؤ. وري پڪڙيل بدمعاشن جي مائٽن کي، ٻڌجي ٿو ته، پوليس چوي ٿي ته جي ڪنهنجو ضامن پوندؤ يا ڪنهن جي ٻچاءَ ۾ شاهدي ڏيندؤ يا ڪو وڪيل آڻيندؤ ته اوهانکي به صاحب بدمعاشيءَ ۾ جيل اندر اُماڻيندو. هن پرچار ۽ دٻاءَ جو نتيجو اهو ٿو نڪري جو ورلي ڪو بدمعاش مسٽر ڊيوس وٽ پنهنجو ٻچاءُ برابر طرح پيش ٿو ڪري ۽ اڪثر ڪري سڀڪو ڊڄ وچان ڏوهه قبول ڪيو ٿو وڃي. بدمعاشن جي ڪارروائين بنسبت پوري حقيقت ملڻ مشڪل ٿي پئي آهي، جو خود مسٽر ڊيوس پاڻ به شايد نٿو چاهي ته سندس ڪورٽ جي ڪارروائي ڪو ڪٿي ڏسي به. تاريخ ١١ مارچ ١٩٤٠ جي مون پاڻ ناروشاه جي منزل تي مسٽر ڊيوس جي ڪورٽ جو نظارو ڏسڻ گهريو جنهن ڏينهن ڪيئين بدمعاش قبولدار ٿي ٽڪريون سزائون ونيو ٿي ويا، ليڪن مسٽر ڊيوس مونکي چيو ته، " هي بدمعاشن جي ڪارروائي جو ڪم آهي ۽ نه ڪورٽ آهي، تنهنڪري تون هت ويهي نٿو سگهين." وري تاريخ ١٤ اپريل ١٩٤٠ جي منهنجو ڪنڊياري وڃڻ ٿيو، ۽ معلوم ٿيم ته مسٽر ڊيوس جي هڪ چونڊيل بدمعاش کي مسٽر رضا، اسسٽنٽ ڪليڪٽر، صفا ڇڏي ڏنو جو هنجي عمر سورهن سالن کان به گهٽ هئي. هي مثال ڏيکاري ٿو ته ڪيتري قدر مسٽر ڊيوس بدمعاشن تي ڪارروائين ڪرڻ وقت پنيلائجي وڃي ٿو. وري تاريخ ١٥ اپريل ١٩٤٠ جي هڪ بدمعاش نالي گهور رند، عمر جو ارڙهن ورهيه، مسٽر ڊيوس جو چونڊيل، مسٽر رضا وٽ پيش ٿيو. سيٺي زميندار شاهدن قبول ڪيو ته هن بدمعاش بنسبت اسان وٽ ڪا به خاص شڪايت چوري ڪرڻ يا پنگـــ، ونڻ جي ڪڏهين به ڪا نه آيل آهي ۽ نڪو ڪو اسان هنجو نالو مسٽر ڊيوس کي ڏنـــو هئو، ليڪن جيڪا بدمعاشن جي يادداشت مسٽر ڊيوس اسانکي پڙهي ٻڌائي هئي تنهن ۾ هنجو نالو به هئو. هي مثال ڏيکاري ٿو ته مسٽر ڊيوس کي بدمعاشن جا نالا لکائين هڪڙا ٿا ته وري اُنهن تي شاهدي ڏين ٻيا ٿا، يعني ته ڪيس هلائڻ وقت بدمعاشن

سيٺين جي اخبار، ”سنڌ آبزرور“، تازو تاريخ ٢٣ جولائي ١٩٤٠ واري پرچي ۾ مسٽر ڊيوس جي وڏي واکاڻ ڪئي آهي ۽ هنکي بدمعاشن کي باند ڪرڻ ڪري عمدو سرٽيفڪيٽ ڏنو اٿس ته، ”هي ڊسٽرڪٽ مئجسٽريٽ پاڻ پنهنجي سر وچين ٽن هفتن جانچ ٿو ڪري:- زميندارن کان، پوليس کان، ۽ مختيارڪارن کان. پوءِ هو بدمعاشن کي ٿو پڪڙي.“ وري ”سنڌ آبزرور“ گورنمينٽ کي آگاهه ڪيو آهي ته، ”مسٽر ڊيوس پاڻکي عام پبلڪ وٽ نهايت پيارو ڪيو آهي“، ۽ مٿان ڪو هنکي همٿ لائي. ”سنڌ آبزرور“ جي لکڻ جو نوع ثابت ڪري ٿو ته سنڌس ”عام پبلڪ“ صرف سيٺين سان ٺهيل آهي ۽ اُنهيءَ ۾ ڪو به مسلمان موجود ڪونهي. مسٽر ڊيوس جي اٿمندائي سارهه، ”سنڌ آبزرور“ جي معرفت ٽيل، اشارو ڏئي ٿي ته، ”دال ۾ ڪجهه ڪالا هئي.“ پبلڪ جي بهتري خاطر سڀ ڳالهه جي پڌرائيءَ جي ضرورت آهي، جيئن ڪو اجايو پيدا ٿئي نه وڃي. مسٽر ڊيوس جيڪو طريقو بدمعاشن کي باند ڪرڻ لاءِ اختيار ڪيو آهي سو نه فقط سرڪاري قانون جي ڪجهه خلاف پيو ڏسجي، پر اُنهيءَ منجهان بدامني ۽ بدسلوڪي وڌڻ جو وڏو انديشو پڻ آهي. تحقيق، بدمعاشن کي باند ڪرڻ کان اڳ، مسٽر ڊيوس اُنهن بنسبت مخفي جاچون عملدارن ۽ زميندارن وٽان ڪري ٿو، ليڪن ڪارروائين شروع ڪرڻ ڪانپوءِ هو بدمعاشن کي بچاءَ جو وجهه برابر طرح نٿو ڏئي. هيڪر هو ڪنهن بدمعاش تي وارنٽ ڪڍي ٿو ته پوءِ هو چاهي ٿو ته تڙتڪڙ ۾ هن تي سزا مقرر ڪري ڇڏيان، جيئن پبلڪ ههڙي بدڪار کان جلد ڇٽي پوي. هن جو رواج هن ريت آهي:- هن مخفي جاچون ڪري هڪ ڪاري يادداشت ضلعي جي بدمعاشن جي ٺاهي آهي. هو جتي وڃي ٿو اُتي اُنهيءَ حد جي بدمعاشن جا نالا اُتاهون جي زميندارن کي پڙهي ٻڌائي ٿو ۽ هنن کان پڇي ٿو ته هي ماڻهو برابر بدمعاش آهن. زميندار اڪثر ڪري، پنهنجي ڪليڪٽر کي خوش ڪرڻ خاطر يا پنهنجين شخصي دشمنين پاڙڻ جي خيال سان قبول ڪن ٿا ته، ”صاحب جيڪي نالا پڙهي ٻڌائي ٿو سي برابر بدمعاش آهن.“ پوءِ پوليس کي حڪم ٿئي ٿو ته زميندارن کان بيان وٺو. بيان وٺڻ بعد وارنٽ نڪرن ٿا. وارنٽ سؤ ڄڻن تي نڪرن ٿا ته پوليس، پڌجي ٿو ته، ظاهر ڪري ٿي ته سوا سؤ ڄڻن تي نڪتا آهن. جن پنجويهن ڄڻن تي وارنٽ نه نڪتل آهن تن کان، چيو وڃي ٿو ته، پوليس

ته ڪو هي به دوست پاڻ ۾ اهو پويون دفعو ٿي مليا. پڪ آهي ته مهاشيه
ڀمناٽي جو قاتل ضرور ڪو خانبهادر کهڙي جي سياسي مخالفن جو ماڻهو
هوندو. هن واقعي جي وچور ڪرڻ لاءِ واجب آهي ته ٺاروشاه جي سيٺ
جشن مل کان جانچ ٿئي ته سال ١٩٣٧ ۾ مٿس گهوڙي چورائڻ جو ڪوڙو
ڪيس بلوچستان طرف ڪنهن ڪرايو هئو ۽ ڪنهنجي معرفت ڪرايو هئو.
ثابت ٿي ويندو ته سنڌ ۾ سياسي سببن جي ڪري هندن مٿان ڦهر
ڪرائيندڙ ڪير آهن. اُميد ته هي اِشارو راءِ بهادر ٿهلرام کي مهاشيه ڀمناٽي
جي قاتل ڳولڻ ۾ ڪارائتو ٿيندو. وري ساڳئي ڏينهن شام جو سٽي سٽيشن
تي مهاشيه ڀمناٽي مون سان مليو هئو ۽ مونکي چيو هئائين ته "تنهنجا
ڪتاب آءٌ وڏي شوق سان پڙهندو آهيان. تو جيڪي فاروقيءَ ۽ خليفي
بنسبت پئي لکيو آهي سو سمورو سچ آهي. آءٌ ضرور هننکي نوڪريءَ
منجهان نيڪالي ڏيارڻ لاءِ سرڪار سان لکپڙهه شروع ڪندس ۽ مونکي
اُميد آهي ته نهچلداس ۽ سيد ههڙن بدڪارن کي پناه ڪين ڏيندا، نه ته
ٻوءِ پاڻ پنهنجي کهڙي تي به بار آڻيندا سون ته مير تي انصاف ڪرڻ لاءِ
زور رکي." ويچاري ڀمناٽيءَ پرلوڪ پڌاريو، پر شودڙو ڪپتيو فاروقي ۽
خليفو خر اڃا وينا آفيسريون ڪمائين! آهي ڪو مهاشيه ڀمناٽيءَ جو ايم. ايل.
اي. دوست جو سنڌس مون سان ڪيل مٿئين انجام جي پورائي ڪري
۽ فاروقي ۽ خليفي جهڙن ثابت ٿيل بدمعاشن جو سرڪاري نوڪري منجهان
ٻڻ ڪڍي، جيئن پبلڪ جي بهتري ٿئي ۽ سرڪار جو نامـوس وڌي؟
وزيريءَ جي مسند تي پير پائڻ کان اڳ، ته ديوان نهچلداس ۽ ميان سيد
وڏيون وڏيون ڳالهيون حق ۽ انصاف پکيڙڻ بابت ڪندا هئا، پر هاڻي ته
ٻوٿو ڪونه ٿا ٻارين. خليفي عبدالمجيد جي برخلاف ڪتاب پڌري ڪرڻ
پڄاڻا هڪ حضرت خواجه خضر جي خاصخيليءَ منهنجي مخالفت ڪرڻ
شروع ڪئي آهي، ليڪن آءٌ ته اُنهيءَ اشراف جا سنهان سؤدا به ظاهر
ڪرڻ کان گسڻ وارو ڪين آهيان.]

سينيون ٿا طلبين ته بدمعاش وڏي تعداد ۾ جيل اندر اُماڻيا وڃن.
ههڙي طلب نواب شاه ضلعي جي سينين وٽان ٿئي سا ته نهايت بي شڪر
گذاري جي نشاني آهي. نواب شاه جي ڪليڪٽر، مسٽر ڊيوس، ته اڳيئي
سؤن جي تعداد ۾ بدمعاشن کي جيل اندر اُماڻيو آهي ۽ اڃا به وڃي ٿو
وڏيڪ بدمعاش هرروز سلهڙيندو ته به سينين جو پيٽ نٿو ڀري. خود

وري ڪيترن اهو رت هيٺيان پوليس وارا پبلڪ کي ڇڙ تي چڪ هڻي چنبڙي ميڙين ٿا. مطلب ته سنڌ جي سموري پوليس کي ڪپت جو ڪيئون اندرون ئي اندرون کائي رهيو آهي ۽ پوليس جي تعداد وڌائڻ مان ڪجهه به ورتو ڪين آهي. جيترا پوليس وارا وڌيا تيترا پبلڪ کي ڦرڻ وارا وڌيڪ پيدا ٿيا. هن وقت پوليس جو خوف ڪنهنکي به ڪونه آهي، ڇو ته سڀ پوليس وارا پنهنجو ايمان سدائين وڪڻيو وينا آهن. وري غير سنڌي سپاهين جي جام ڀرتي ٿيڻ سببان پوليس کاتي ۾ تعصب جو ٽاڻو به پئجي ويو آهي. بي ايماني ۽ تعصب سپاهين کان آفيسرن ۾ سرس آهن. اهيئي سبب آهن جو ڏوهن گناهن جي پيداوري ناممڪن ٿي پئي آهي. تنهنڪري ملڪ جي امن امان خاطر پوليس جي تعداد وڌائڻ جي ضرورت بلڪل ڪانه آهي، ليڪن پوليس جي افعالن سڌارڻ جي سخت ضرورت آهي. پوليس وارن جا افعال تڏهين سڌرندا جڏهين وڏا عملدار رسائي وٺڻ بند ڪندا ۽ زيردستن جي ڪڌن ڪرتوتن کي ڏسي اکيون ڪين پوريندا. حال في الحال ته جيڪي به پوليس وارا ڪنهن به وقت سسپنڊ ٿي رهيا آهن تن تي ٿڪڙو توجهه ڏيڻ جڳائي. ڏٺو ويندو ته ڪيترائي تند تي ٽوپلي رکندڙ ٽٽون ٻه ٻه دفعا سسپنڊ ٿيل پوليس کاتي منجهه موجود آهن جي هڪدم هڪالي ڪڍڻ جا لائق آهن. سنڌ پوليس جو انسپيڪٽر جنرل، مسٽر هيراپاٿ، هڪ چڱو انصاف پسند آفيسر آهي. هنکي کپي ته چدب چاڙ ڪري پنهنجي بگڙيل کاتي کي وري نئين سر سڌاري ته جيئن سرڪار جو به جس ٿئي ۽ پبلڪ جو امن امان به وڌي. پوليس جو سڌارو کپي ۽ نه پوليس جو واڌارو گهرجي. ڀڳت ڪنوررام صاحب ۽ مهاشيه پمناٽي پارا چمڪندڙ ستارا بي قياسيءَ سان ڪسي وڃن ۽ هنن جي خونين جو پتو اصل نه پوي سي ڳالهيون صاف اکرن ۾ ڪين سڻائين ٿيون ته سنڌ جي پوليس کي ڪپت ۽ تعصب ۽ ڀڙزائي جا مرض وڪوڙي ويا آهن؟ پوليس جي وڏي وڻ کي سرو کائي ويو آهي ۽ هاڻي هنکي تکي ڪاٽ ڪوٽ (سرجيڪل آپريشن) جي سخت ضرورت آهي، نه ته سگهوئي سڄو وڻ ڌڙهي ڀير ٿي پوندو. سڌارو کپي ۽ نه واڌارو.

[ويچارو مهاشيه پمناٽي ته تاريخ ١٥ جولائي ١٩٤٠ جي مونکي ڪراچيءَ منجهه آنريبل خانبهادر کهڙي وٽ مليو هئو. مهاشيه پمناٽي ۽ خانبهادر کهڙي جي وچم ڪا وڏي محبت ۽ پياس هئي ۽ ڪنهن ڪونه ٿي ڄاتو

” سنڌ آبزرور “ تڪڙي، ليڪن هينئڪي سنڌن فرض سمجهائڻ ۾ ٻڏي رڙي! جيڪڏهين سنڌ جا سيٺيا پنهنجي سون جي سلامتي جو سمورو بار سرڪار جي سر تي رکڻ چاهين ٿا ته ڀريا ئين اُنهيءَ سون جو ڪجهه حصو سرڪار جي سلامتي لاءِ به قربان ڪرڻ جڳائين. جيڪڏهين انگلنڊ سلامت رهندو ته سنڌ جا سيٺيا به پنهنجي سون سميت سلامت رهندا، نه ته مڙني جي هڪڙيئي ويل موڪلاڻي ٿي ويندي. سنڌ اندر ته اڃا سرڪار سان مدد جي ڳالهه تي ٻورو ويچار ئي ڪين آيو آهي، فقط سيٺين وڏن طلبن مٿان طلبون ايند يون ٿيون وڃن. سرڪار کي سر جي، سيٺين کي طلبن جي. سنڌ جي سيٺين کي سيڪي کپي، ليڪن ڏيڻ جي ڏيهن ته هو ڄاوا ئي ڪين آهن.

چون ٿا ته تازو هاڻي کي حيدرآباد ۽ نواب شاهه جا سيٺيا سنڌ جي وزير اعظم سان مليا ۽ هنڪان هيٺيون طلبون ڪيائون:- (١) پوليس وڏي تعداد ۾ وڌائي وڃي، (٢) بدمعاش وڏي تعداد ۾ بنديخانـــي ڏانهن اُماڻيا وڃن، (٣) بندوقن جا ليسن وڏي تعداد ۾ ڏنا وڃن، (٤) سيٺين لاءِ بندوقن هڻڻ جي سکيا جو بندوبست ڪيو وڃي، (٥) ٻاهراڙيءَ ۾ صلح سانت لاءِ پختو پرچار ڪرو ڪيو وڃي، سيٺين جون طلبون ته گهڻوئي سهڻيون، پر سيٺيا پاڻ سرڪار کي ڪهڙو پلؤ ٿا ڏين. هاڻي اچو ته سيٺين جي تازين طلبن تي ڪجهه ويچار وٺون.

ملڪ جي اندروني اَمن اَمان لاءِ سيٺيا سمجهن ٿا ته پوليس جو تعداد وڌائڻ واجب آهي. اِهو ڪي هو ڄاڻن ٿا ته افعالن ٻدان عدد ڇا ڪري ڏيندو؟ پوليس جو سارو عملو، ويندي ڪن انگريزي سپرنٽينڊنٽن سميت، رشوت ۽ رسائي جي مرض ۾ مبتلا آهي. هرهڪ پوليس جو سپاهي رات ڏينهن ڦرمار ڪرڻ ۾ محو رهي ٿو، ڇو ته هو ڄاڻي ٿو ته جيترو گهڻو پنهن جي صوبيدار کي حصي طور پهچائيندس تيترو سگهو اضافو حاصل ڪندس. وري سيڪو جمادار ۽ صوبيدار سدائين اِنهيءَ سوچ ۾ رهي ٿــو ته جيئن انسپيڪٽر ۽ ڊپٽيءَ ۽ سپرنٽينڊنٽ جي وڏي رسائي ڪريان ۽ هينئڪي وڏيون رشوتون ڪارايان ته جيئن اڳتي اُسران. ڪانگريس کي گهرجي ته آزادي جي اجائي آلاپ اُچارڻ جي عيوض پنهنجا پهريدار پوليس انسپيڪٽرن ۽ ڊپٽين ۽ سپرنٽينڊنٽن جي مٿان مخفي طور مقرر ڪري ۽ حقيقتون گـــڏ ڪري ته هوُ ڪيئن گشت وقت پنهنجن زيردستن جو رت چـــوسين ٿا ۽

بلڪل ڪونہ آهي.

هن وقت هندستان لاءِ آزادي کان زياده اِها ضرورت آهي تہ ملڪ منجهان بک ۽ بي انصافي پچائي وڃي. بک ۽ بي انصافي جي پيا نڪ بلائن کي پچائڻ ۾ جيڪا ڪوشش ورتي ويندي سا ڪوشش طبيعت کي مضبوطي وٺائيندي ۽ جي طبيعت مضبوط ٿي تہ آزادي پاڻهي پليءِ پوندي. آزادي جي سگهي سر آلاپڻ منجهان ڪي بہ ورڻو ڪين آهي. جيڪڏهين ملڪ کي اوڄ تي آڻڻو آهي تہ ملڪ اندر بک ۽ بي انصافي جي برخلاف ڪات کهاڙا کڻي ڪاهي پئجي ۽ انگلنڊ جي واهر ٽن ۽ من ۽ ڌن سان ڪجي. انگلنڊ دنيا جي اول نمبر طاقت آهي ۽ وٽس اڪيچار اُپاءَ ۽ وسيع وسيلا موجود آهن. آخر ۾ ضرور انگلنڊ جرمني کي جيتيندو، جيئن اڳيئن لڙائي وقت ٿيو هئو. تنهڪري ڏاهپ اِنهيءَ ۾ آهي تہ هندستان انگلنڊ جي مدد دل وجان سان ڪري ۽ جيتيندڙ ڌر سان سدائين رفاقت رکيو اچي. ليڪن افسوس جو لڙائي جي لڙات ۾ ماڻهن جو من مونجهاري ۾ اچي ويو آهي ۽ ڪانگرس جي ڪوڪات ۾ عقل اُڏامي ويو اٿن.

هن علائقہ جي نامور اخبار، "سنڌ آبزرور"، پنهنجي پرچي تاريخ ٢٣ جولائي ١٩٤٠ واري ۾، پڌرو ڪيو آهي تہ هند سرڪار جيڪا اوڌر لاءِ پبلڪ کي اپيل ڪئي هئي تنهن ۾ کيس فقط پوڻا بہ ڪروڙ رپيا پليءِ پيا آهن، سي بہ اڪثر ڪري نوابن ۽ راجائن ۽ ٻين اهڙن خاص واسطيدارن ڏنا اٿس ۽ رواجي عام پبلڪ جي ماڻهن، ڪانگريس جي حڪم پٽاندر، کي بہ قرض طور ڪين ڏنو آهيس. هن نتيجي نڪرڻ تي، اِئين پيو ڏسجي تہ، "سنڌ آبزرور" سرهي ٿي آهي ۽ سرڪار کي صلاح ڏني اٿس تہ ڪانگريس جي قومي آزادي واري طلب بنان دير جي قبول ڪري هندستان جي وڏي واهر حاصل ڪريو، جڙڻ تہ هندستان هيئنر هڪ قوم وارو ٿي بہ ويو آهي. "سنڌ آبزرور" هن علائقہ جي اول نمبر اخبار آهي ۽ سنڌ س پبلڪ وٽ، خاص ڪري هندن وٽ، وڏو وقار آهي تنهنڪري مٿس واجب آهي تہ سدائين سمجهي سوچي لکي. جيڪڏهين سنڌ جي سيٺين کي اِهڙي اندروني اِشاري سان سرڪار کي هن مشڪل وقت مدد ڪرڻ کان روڪيو ويندو تہ پوءِ سرڪار ڪيئن سيٺين جي سون جي سلامتي لاءِ پاڻ پتوڙيندي. افسوس، سنڌ جي سيٺين کي طلبن سيکارڻ ۾

ويا آهن. ڪانگريس جي طلب ته اول انگلنڊ هندستان جي آزادي جو اعلان ڪري ته پوءِ هندستان انگلنڊ جي لڙائي ۾ مدد ڪري، سا ڪهڙي نه اجائي ڳالهه آهي! انگلنڊ جي طرفان هندستان جي آزادي جو سڪلو اعلان هندستان ۾ آزادي آڻي به سگهندو ڇا؟ آزادي به ڪا اهڙي شيءِ آهي ڇا جو هڪڙو ٻئي کي ڏئي سگهندو؟ آزادي ڪا تحفو تہ ڪين آهي جو انگلنڊ ڪٺي هندستان کي عطا ڪري؟ آزادي تہ هڪ طاقت آهي جا پنهنجي اندر منجهان ئي اُپرڻي آهي ۽ اُها تڏهين اُپرندي جڏهين آزاد رهڻ جو ارادو مضبوط ٿي ويندو. آزادي جي معنيٰ آهي طبيعت جي مضبوطي. طبيعت جي تيار ڪرڻ جو ڪم تہ سيکڻن کي پنهنجي سر پاڻ ڪرڻو آهي ۽ هن ۾ ڏي وٺ جي تہ ڳالهه آهيئي ڪا نه. جڏهين هندستان جا ماڻهو طبيعت جا مضبوط ٿي ويندا ۽ دليري منجهن ديرو ڪري ويندي تڏهين پاڻهي آزاد ٿي پوندا ۽ ڪو به سندن اوُج جي آڏو اچي ڪين سگهندو.

انگلنڊ جي اوکي ويل سندس واهر ڪرڻ هندستان جو نہ فقط فرض آهي، پر خود هنجي لاءِ خوش قسمتي جي ڳالهه به آهي. انگريزن جهڙي عاليشان قوم جي مدد ڪرڻ هڪ فخر جي ڳالهه آهي ۽ انگريز احسان فراموش ماڻهو به ڪين آهن. هندستان جي ماڻهن کي هڙو موقعو پنهنجي جوهر ڏيکارڻ جو وري هٿ ورلي ايندو. هن وقت واري مدد سدائين لاءِ هندستان کي انگلنڊ جي دلي دوستي حاصل ڪري ڏيندي. انگلنڊ جي دوستي ڪا ٿورڙي ڳالهه آهي ڇا؟ انگلنڊ جي دوستيءَ خاطر اسلام جو اول نمبر ملڪ، ترڪي، ڪين انگلنڊ جو واهرو ٿي بيٺو آهي؟ ترڪن جي سمجهه اجائي آهي ڇا؟ ترڪن جي مصلحت ڏيکاري ڪين ٿي ڇا تہ ايشيائي ملڪن جو فائدو انگلنڊ جي سوبي ۾ آهي؟ هندستان ايشيائي ملڪ ڪين آهي ڇا؟ پوءِ ڇو ڪين هندستان وسوسا وساري انگلنڊ جي واهر ۾ جنبي وڃي ٿو؟ ڪانگريس جي واهياتي مصلحت تہ صرف ملڪ کي اوڙاهہ ۾ آڻيندي. جيڪڏهين انگريز ويندو تہ هندستان ۾ ڪا آزادي تہ ڪا نہ ايندي. انگريز جي جاءِ تہ جلد ئي جپاني يا روسي والاريندا. پوءِ تہ آزادي جو آلاپ بہ اُچاري ڪين سگهبو. اهو آزادي جو آلاپ بہ تيستائين اُچاريو ويندو جيستائين انگريز آهي. جي انگريز ويو تہ آزادي جو آلاپ بہ اصل لاءِ اُڏامي ويندو. هن ڳالهه ۾ پولو

ٻاري ٻيٺو پيو آهي، ليڪن اڃان به هندو وات واڳوءَ وانگيان واجهه پيو تو وجهي. ڪروڙين ماڻهو قهري هٽلر جي هٿان ڪسجي ويا آهن ۽ عربين انسان هن هيبت جي هٿيار هٿان پنهنجي آزادي وڃائي ويٺا آهن، ته به اڃا بس جي بوءِ ڪانه ٿي اچي. هن وقت ساري يورپ ۾ اسانجو انگلنڊ ئي وڃين بچيو آهي جو اڃا قهري هٽلر سان مڙسان مڙسيءَ واري جنگ جوٽيندو ٿو اچي. قدرتي قهر ۽ شيطاني طاقت سان سامهون ٿيڻ سؤکو ڪم ڪين آهي، ۽ انگلنڊ جو ارادو انگريزي قوم جي اعليٰ اصليت جو ثبوت آهي. انگلنڊ جو اٽل ارادو هٽلر جي هوش هٽائيندو، ليڪن انگلنڊ کي به هن اوکيءَ ويل وڏي واهر جي ضرورت آهي.

انگلنڊ کي سنڌس سمنڊ پار ٻيٺڪن مان جهجهي دلي مدد ملي آهي، ليڪن هن وقت تائين اسانجي هندستان سنڌس واهر پنهنجي قد قامت ۽ بيهڪ پٽڪي مناسب ڪانه ڪئي آهي. سارو يورپ، اتر آفريڪا ۽ مغربي ايشيا لڙائي جي ولولي ۾ وڪوڙجي ويا آهن، پر اسان جي هندستان جو وار به ونگو ڪين ٿيو آهي. هندستان جو هن هيبتناڪ وقت آرام ۽ آسودگي ۾ گذارڻ انگلنڊ جي عاليشان رعب ۽ تکي تدبير جو نتيجو آهي ۽ نه هندستان جي رهواسين جي رمز يا مڙسيءَ جو مثال آهي. هندستان هڪ ورهايل ۽ وسوڙيل ملڪ آهي جنهن ۾ مذهب ماڻهوءَ کان ڌار ڪري ڇڏيو آهي. اِهو انگلنڊ ئي آهي جو هندستان کي ههڙو خوشحال رکيو ويٺو آهي، ليڪن ارمان جي ڳالهه آهي جو انگلنڊ جي اشرافت جو قدر ڪونهي.

تازو هاڻي جڏهين وائسراءِ صاحب پبلڪ کي اپيل ڪئي ته جنگي ڪاميٽيون ناهيو ۽ اُنهنجي ذريعي ملڪ ۾ اندروني اَمن اَمان رکو ۽ هٽلر کي هٽائڻ لاءِ انگلنڊ کي اُڌاري طور ڏوڪڙ ڏيو، تڏهين هندستان جي زبردست سياسي جماعت، ڪانگريس، اُبتو قدم کنيو ۽ جنگي ڪاميٽين جي مخالفت ڪئي ۽ انگلنڊ کي اوڌر ڏيڻ کان ماڻهن کي منع ڪئي. انگلنڊ حياتي ۽ موت جي معاملي ۾ مشغول، ڪانگريس ڏوراپن ڏيڻ ۽ مخالفت مچائڻ ۾ محو! انگلنڊ آزادي جي جنگ ۾ جنبيل، ڪانگريس ڪروڌ ۽ ڪاوڙ ۾ ورتل! انگلنڊ اڪيلوءِ واهر لاءِ وهلور، ڪانگريس عذر ۽ ڇڪتاڻون وجهي پئي نڌڙ! ڪل ڪانه ٿي پوي ته ڪانگريسي اڳوانن جي مت ڇو منجهي آهي جو ههڙي نازڪ وقت لغڙن جي جهيڙي ۾ جنبي

لڙائي جو لڙات ۽ ڪانگرن جو ڪوڪاٽ.

سيڪڙن کي سڌ آهي ته سيپٽمبر ۱۹۳۹ع کان وٺي يورپ جا ”سڌريل“ ديس جنگ جي جوش ۾ اچي ويا آهن ۽ هڪ ٻئي کي ناس ۽ نابود ڪرڻ جي ڪارروائين ۾ مشغول ٿي رهيا آهن. جوش ۽ جهيڙي جا جذبا انسان جي فطرت ۾ ڀيل آهن، تنهنڪري يورپي ماڻهن جي معاملي تي عجب ڪرڻ اجايو آهي. وري ويهي ويچار وٺڻ ته جرمني ۽ اٽالي جي اڳرائي آهي ڪين هنن کي انگلنڊ ۽ فرانس جي بي انصافيءَ ڀڙڪايو آهي سو به بي سود آهي. زمانو زور تي هلي ٿو ۽ جيڪو ڏاڍو آهي سو ڳابو آهي. جنهن صورت ۾ ڏاڍي جي لٺ کي به مڃتا آهن تنهن صورت ۾ ”انصاف جي معنيٰ ئي آهي ڏاڍي جو فائدو.“ سنه ۱۹۱۴ع واري لڙائي انگلنڊ ۽ فرانس جي فائدي ۾ فيصل ٿي. نتيجو اهو نڪتو جو انگلنڊ ۽ فرانس فتح جي فخر ۾ جرمني جي مٿان ورسيل وارو اگرو عهدنامو مڙهي ڦٽو ڪيو. جرمني ڦٿڪيو گهٽيو ۽ انصاف جي اصولن ڏانهن اپيلون اڪيچار ڪيائين، ليڪن اطلاع شايد اهو ئي آيس ته ”انصاف جي معنيٰ آهي ڏاڍي جو فائدو“، جيئن ويچارو فيلسوف افلاطون اڍائي هزار ورهيه اڳ يونان جي انهيءَ وقت واري اول نمبر ”سڌريل“ ديس ۾ چئي ويو هئو. آخر جرمني ٻيون ٻچارون پاسي رکي، انصاف جي صحيح معنيٰ موجب، پاڻ کي ڏاڍي بنائڻ جي ڏس ۾ وکون وڌائيندو ويو. جڏهن وڏي ويچار سان ضرورت پروڙجي ٿي تڏهين ضرورت پوري ڪرڻ لاءِ ڪو نه ڪو پيدا ٿئي ٿو ۽ قدرت به مدد جو هٿ ڏگهيڙي ٿي. پاڻ کي ڏاڍي بنائڻ لاءِ جرمن لوڪن ڪئين تڪليفون ۽ قربانيون قبول ڪيون ۽ آخر سندن ڪو نه هٽلر جي هيبتناڪ صورت وٺي زمين کي زلزلي ۾ آڻڻ لاءِ اڀريو. هٽلر جي صورت انساني آهي، ليڪن هو آهي قدرت جو قهر ۽ انتقام جو اوزار؛ شايد هو شيطان جو سروپ آهي. جيڏهان ٿو هٽلر هڪل ڪري ٿي ڏهان، ڏسجي ٿو ته، صدين جون سلطنتون ڏهي ڍير ٿيو پون. ٿورڙن مهينن جي اندر هٽلر جو وڏو واڌ ملڪن پٺيان ملڪ ڳڙڪائيندو ويو آهي. آسٽريا، چيڪوسلوواڪيا، پولنڊ، ڊينمارڪ، ناروي، لڪسمبرگ، هالنڊ، بيلجم، فرانس، مڙني وچين هٽلر جو

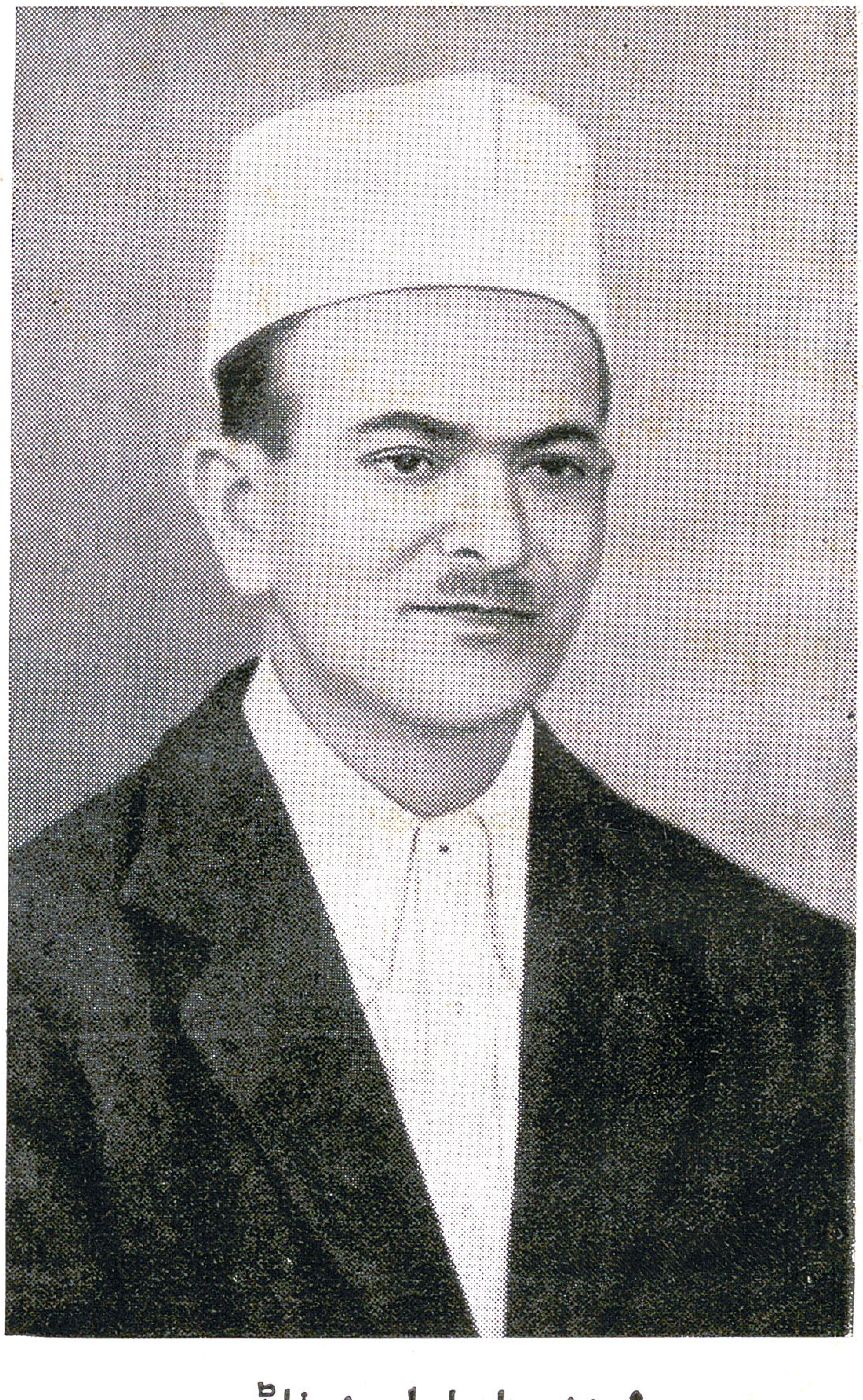

شهيد هاسارام پمناڻي

(سور سهڻيون سالڪن کي، مڇ مهاڻيون مڪيون.)

عرض ٿو رڪان هي ننڍڙو ڪتاب

پنهنجي پياري دوست، سرڳواسي هاسارام پمناڻي، جي پاڪ يادگيريءَ ۾. شهيد پمناڻي جي روش پٺاندر هندو- مسلم مسئلو سمجهڻ ۽ سوچڻ سان حل ٿيندو ۽ نه غلط فهمي پکيڙڻ يا وزارتن ڊاهڻ بنان نبرندو. هندو- مسلم نفاق جا بنيادي سبب کولي لکيا ويا آهن ۽ انهن جي دور ڪرڻ لاءِ اپاءَ ٻڌايا ويا آهن. اميد ته صافي سچ ٻڌڻ تي ڪوبه رنج ڪين ٿيندو، باقي لنبا بي سود ٻرغلائڻ وارا بيان ته مير غلام علي خان پڌرا ڪندو.

هزار افسوس پياري پمناڻي پرلوڪ پڌاريو.

هزار افسوس اڄ پرلوڪ پڌاريو — سو پبلڪ جو سچو پورهيت ڪنهن ماريو
هئو سنڌ جو ڏيو روشن هاسارام — ٿيو سو ڏينهن ڏٺي جو هاءِ قتلام
ڪنهين بي درد اُن جو خون آ ڪيو — هڻي پستول ٺهڪي شرم نا ٿيو
پوليس جي لئه ٻڏڻ جي ڳالهه آهي — ۽ پبلڪ لئه مرڻ جي ڳالهه آهي
نه آواز آ نڪي آسر سلامت — هجي پوندي پر حڪومت تي ملامت
اگر سرڪار پيدا خون نا ڪيو — ته چئبو آ انڌي سرڪار بس ٿيو
هئو پمناڻي کهڙي جو سچو يار — هئو سو مير جو ڀي دوست دلدار
ڪرايو خون هوندو ڪن خبيثن — ته تئي بدنامي ڪنهن پر تن وزيرن
ڪرائي ڪير ٿو هندن تي هي قهر — وڃو هن لاءِ هيڪر ناروشاه شهر
جشن مل سي پڌائيندو اوهانکي — کهاڻي قيد جي ساري توهانکي
گهمايو ڪنهن قلات ويچاري کي هو — ٿيو ڪئن دربدر ناحق هئو سو
سياسي سازشون شيطان جو ڪم — هجي لعنت اُنهي بدمعاش هردم
هندو يا ئر ڪيو پمناڻيءَ جي پر — چڏيو نا مير ۽ کهڙي سنڌي پر
جي آهن صلح جا هر حال حامي — هندو مسلم ٻنهي جا خير ڪامي
شهيد پمناڻي ٿيو قربان آهي — ٿيو سنڌ تي وڏو احسان آهي
اِها قرباني آزادي آڻيندي — وري سنڌ ڙي سکيا ڏينهڙا ماڻيندي
اي هؤلائي وري ميناج ايندو — هندو مسلم سدا ڪٺا ڪير ٿيندو

891.43
Sq 19B
(P)

لڙائي جو لڙات

۽

ڪانئرن جو ڪوڪات

IMPERIAL RECORD

مصنف

حاجي شاه نواز حاجي جمال الدين پيرزاده

دفعو پهريون] سال ١٩٤٠ [جلد ٣٠٠

NATIONAL ARCHIVES LIBRARY
No 2627
Date 25-2-72
GOVT. OF INDIA

قيمت اڌ آنو

سڀ حق واسطا قائم

Govt of Sind Boom of War and Shrieks of Cowards
dt 30.6.41.

لڙائي جو لڙات
۽
ڪانئرن جو ڪوڪات

مصنف

حاجي شاهنواز حاجي جمال الدين پيرزاده

دفعو پهريون] سال ١٩٤٠ [جلد ٣٠٠

قيمت اڌ آنو

سڀ حق واسطا قائم